

ŠIAULI UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

GELMINA LAURIKIETYT

Edukologijos (specializacija - šeimos pedagogika ir vaiko teisi apsauga) nuolatinė studijų
programos

IV kurso student

**DEMOKRATIJOS PRINCIP RAIŠKA MOKINI IR MOKYTOJ
BENDRADARBIAVIME: N MOKYKLOS ATVEJIS**

Bakalauro darbas

Darbo vadov :
prof. habil. dr. Audron Juodaityt

Originalus autoriaus darbas Gelmina Laurikietyt
(Student s parašas)

Šiauliai, 2015

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
VADAS	6
1. TEORINIS DEMOKRATIJOS PRINCIPŲ PAGRINDIMAS ŠVIETIME.....	9
1.1. Demokratijos samprata	9
1.2. Demokratijos raiškos švietime istorinis kontekstas	10
1.3. Demokratijos raiška Lietuvos švietime.....	12
1.4. Demokratijos principai ir jų esmė	15
2. MOKINIŲ IR MOKYTOJŲ BENDRADARBIAVIMO SVARBA DEMOKRATIJOS PRINCIPŲ RAIŠKAI MOKYKLOJE	18
2.1. Bendradarbiavimo samprata	18
2.2. Mokytojo ir mokinio bendradarbiavimo kryptys ir turinys	21
3. DEMOKRATIJOS PRINCIPŲ RAIŠKOS MOKINIŲ IR MOKINIŲ BENDRADARBIAVIME EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI.....	25
3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas.....	25
3.2. Mokinio nuomonė apie demokratijos principų raišką bendradarbiaujant su mokytojais ..	27
3.3. Mokytojų nuomonė apie demokratijos principų raišką bendradarbiaujant su mokiniais ..	35
IŠVADOS	45
REKOMENDACIJOS	46
LITERATŪRA	47
PRIEDAI	51

SANTRAUKA

Demokratijos principų raiška mokiniams ir mokytojams bendradarbiavime: N mokyklos atvejis Bakalauro darbas

Lietuvoje nuo pat nepriklausomybės atkūrimo buvo telkiamas ypatingas dėmesys demokratiškos valstybės kūrimui ir tobulinimui, todėl neapsieita be švietimo reformų. Suvokiant, jog vaikai yra šalies ateitis buvo skirtas dėmesys švietimo dokumentų kūrimui bei mokyklų reformavimui. Vykstant nuolatinėms reformoms ir pokyčiams, pastebima, jog didelis dėmesys kreipiamas mokinių mokymosi rezultatus. Tačiau pamirštama panagrinėti mokinių – mokytojų pedagoginį veikimą. Kadangi gyvename demokratiškoje valstybėje, todėl ir mokykloje turėtų vyrauti demokratiški santykiai. Tačiau tai pamatuoti yra sunkiau ir dėl to pasigendama tyrimų šioje srityje. Todėl buvo pasirinkta nustatyti, kokie demokratijos principai reiškiasi bendradarbiaujant mokiniams ir mokytojams.

Bakalauro darbe atskleidžiami teoriniai demokratinio ugdymo aspektai Lietuvos švietimo dokumentuose bei apibūdinama bendradarbiavimo samprata ir kryptys bendradarbiaujant mokiniams ir mokytojams.

Tyrimo objektas – mokinių ir mokytojų bendradarbiavimas remiantis demokratijos principais.

Tyrimo tikslas – ištirti demokratijos principų raišką mokytojų ir mokinių bendradarbiavime mokykloje, remiantis N mokyklos atvejo analize.

Tyrimo metodika ir imtis – tyrimas atliktas vienoje Šiaurės mokykloje. Buvo naudotas kiekybinis (anketinis apklausa mokiniams) ir kokybinis (pusiau struktūruotas interviu mokytojams) tyrimai. Pirmojo tyrimo metu apklausti 42 mokiniai besimokantys 5–10 klase. Antrojo tyrimo etapo metu apklausta 15 mokytojų.

Tyrimo metu nustatyta, kad mokinių nuomone ryškiausias yra pagarbos ir pastangų bendrumo principas. Kiek mažiau minties ir žodžio laisvės, asmeninio aktyvumo, bendrumo jausmo principai. Pastebima, jog atsakomybės už savo aplinką bei veiklumo principai mažiausiai atsiskleidžia mokiniams bendradarbiaujant su mokytojais. Atlikto tyrimo su mokytojais rezultatai atskleidžia minties ir žodžio laisvės, nuomonės vairovės, atsakomybės už savo aplinką, pagarbos, pastangų bendrumo principus, būdingus demokratijai, raišką. Atskleistas mažas veiklumo ir galimybes veikti principo reiškimasis. Taip pat išryškėjo pakantumo skirtingam principo raiškos trūkumas.

SUMMARY

The Expression of Democratic Principles in Collaboration between Pupils and Teachers: the Case of N School

Bachelor's thesis

Since the restoration of independence in Lithuania a special attention has been paid to the creation and development of a democratic state, therefore education reforms have been inevitable. Having realized that children are the future of the state, the focus was directed towards the creation of education documents and the reformation of schools. The implementation of constant reforms and changes indicate a great consideration of the learning outcomes of pupils. However, educational interaction between pupils and teachers is left unattended. Since we live in a democratic state, consequently democratic relationships should also prevail in schools. However, it is much more complex to substantiate this, and there is a lack of studies in this area as a result. For this reason the paper intends to determine what democratic principles are manifested through collaboration between pupils and teachers.

The bachelor's thesis discloses theoretical aspects of democratic education in Lithuanian education documents and defines the concept of collaboration as well as directions of collaboration between pupils and teachers.

The subject of the research– the collaboration between pupils and teachers in accordance with democratic principles.

The aim of the research – to examine the manifestation of democratic principles in collaboration between teachers and pupils in school according to the analysis of the case of N school.

The methodology and sample – the research was conducted in one of the schools of Šiauliai district. The paper employed a quantitative investigation (a questionnaire for pupils) and a qualitative investigation (a partially structured interview for teachers). 42 pupils from grades 5 – 10 were surveyed during the first investigation. 15 teachers were examined during the second investigation.

It was determined in the course of the research that according to pupils, the principles of respect and the affinity of efforts are the most prominent. The principles of the freedom of thought and expression, personal activity, integrity feelings are manifested slightly less. It was also observed that the principles of responsibility for their environment and activity come out the least when pupils collaborate with teachers. The results of the research carried out among teachers gave evidence of the manifestation of principles of the freedom of thought and expression, diversity of

opinions, responsibility for the environment, respect and the affinity of efforts, such principles being a characteristic feature of democracy. The paper indicated that the expression of the principle regarding activity and possibility to act was low. The paper also displayed the lack of expressing the principle of tolerance for a different individual.

VADAS

Temos aktualumas ir problema: Nuolat kintantis pasaulis suponuoja pokyčius, kurie neaplenkia ir Lietuvos. Norint atliepti poreikius reikia imtis kokybinių pokyčių. Kiekvienas pasikeitimas politinėje, socialinėje ar ekonominėje srityje turi takos ir mokyklos kaitai. Dabartinė Lietuvos švietimo sistema grindžiama Europos kultūros vertybėmis: asmens nelygstamos vertės, artimo meilės, prigimties, žmonių lygybės, sąžinės laisvės, tolerancijos, demokratinės visuomenės santykių teigimu (Lietuvos švietimo koncepcija, 1992).

Lietuva istoriškai patyrė ne vien išbandymą, kuris darėtaką šalies švietimui. Pradedant 1918 m., kada buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė, trukusi iki 1940 m. Nuo 1940 m. Lietuva pateko Tarybų Sąjungos sudėtį ir tik po penkiasdešimties metų, 1990 m. kovo 11 d. Lietuva vėl tapo nepriklausoma valstybe. Per šį laikotarpį kaitė kardinaliai keitėsi Lietuvos švietimas, kuris darėtaką skirtingiems požiriams mokiniams bei mokytojams, o ypač tai atsispindėjo j santykiuose.

Lietuvos Respublikos konstitucijos (1992) pirmasis straipsnis skelbia – Lietuvos valstybėsant nepriklausoma demokratinė respublika. Šalies nepriklausomybės atkūrimas bei paskelbimas demokratinė valstybe suteikė laisvę reformuoti švietimo sistemą, kuri ugdytė demokratiškus žmones. Mokslininkai, sutelkę jėgas vykdė švietimo reformą, kurios užuomazgos buvo pradėtos dar 1988 m. sėdžio metu. Sukurta demokratiškumu grindžiama švietimo statyminė bazė. Lietuvos mokykla, kaip ir visa šalis, išgyvena nuolatį kaitos procesą, kuris yra slygojamas vairiais vidiniais bei išoriniais veiksniais, todėl labai svarbu nuolat atnaujinti visą švietimo sistemą, kad būtų atlieptas šiandieninis postmodernios bei globalios visuomenės poreikis. Vienas svarbiausių švietimo tikslų – „parengti žmogų gyvenimui visuomenėje sparčiai kintančiomis sociokultūrinėmis slygomis“ (Jackūnas, 1993). Valstybės užduotis smoningai ugdyti savo šalies piliečius, kurie sugebėt aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime. Kaip pastebi G. Kvieskienė (2005), geras pilietis konstitucinėje atstovaujamojoje demokratijoje jaučia atsakomybę už bendrą gerovę, aktyviai dalyvauja bendruomenės pilietiniame ir politiniame gyvenime, neša savo indėlį.

Filosofas A. Mickūnas (2007) teigia, jog žmogus mokytis pradeda judant nuo autoriteto link autonomijos, kitaip sakant, prie žinojimo, kuris grindžiamas racionalių ir laisvų sprendimų apie dalykus. Pradedame kartu su autoritetu, išmanančiu ir sugebančiu nagrinėti mokslo raidą, socialinius santykius. Vėliau, jau valdžius vairias žinojimo sritis bei j tarpusavio sąsajas, gijus gebėjimą pačiam spręsti racionaliai ir autonomiškai yra išaugama iš autoriteto priežiūros. Tai atskleidžia didžiulį mokytojo, kaip autoriteto svarbą mokiniui, kuris suteikia žinią ir duoda laisvę toliau pačiam vykdyti sprendimus.

Šiandieninė švietimo sistema nepakankamai atliepia postmodernios visuomenės poreikius. Ji buvo sukurta autoritariniams visuomenės poreikiams tenkinti. Šiandien šalyje mokyklos nemažai

pasikeitusios, reformuotas visas švietimo aparatas. Šis pokytis matomas tik iš struktūrinės pusės, nors mokyklos ir tapo draugiškesnės, bet retai praktikuojama demokratija ir lygybė. I. Duoblienė (2011) pastebi, jog demokratijos kultūros puoselėjimas per švietimą buvo nustumtas šonon. Kaip autorė teigia, demokratija per jo politiką, nes keičiantis valdančiosioms partijoms dėmesys demokratijai ir ja pagrįstą santykių kairas švietime buvo prislopintas. Ši grašm dar 1993 m. pastebjo M. Lukšienė (2013). Dėl šios priežasties mokyklos siekia kokybini rodikli pasiekim srityse, kuriuos gražiai pateikia ataskaitose, tačiau pamirštamasis vaiko ir mokytojo santykis, kuris yra pats svarbiausias šioje institucijoje (Kuižas, 2007; Galkienė, 2011). Kartu siekiant tikslo bendravimas yra labai svarbus. R. Kontautienė (2001) tyrusi pradinė klasi mokini požiūr bendradarbiavim atskleid , kad mokiniai nerai pasireng bendradarbiauti. Taip pat autorė išreišk pastebjim , jog jei dar pradinė se klase nerai stiprinamas vaiko noras bendrauti ir bendradarbiauti, tuomet vlesnė se klase mokinio pasitik jimasis mokytoju bei atvirumas mažja, taip sutrikdantis bendradarbiavimo atmosfer mokykloje. M. Barkauskaitė (1997) atlikusi tyrim su devint klasi moksleiviais atskleid , jog jie nepasitiki savo jgomis, jauia baim , neturi savo nuomonis. Šie duomenys parodo, kad mokiniai nesijauia pakankamai laisvai, todėl sunku sivaizduoti skland bendradarbiavim su mokytojais. Pastaruoju metu nerai atlikta pakankamai tyrim , kurie atskleist kaip reiškiasi demokratijos principai mokykloje, o ypa bendradarbiaujant mokiniui ir mokytoju, kada siekiama bendr ugdymo tikslo .

Demokratij ugdyme nagrinjo Lietuvos ir užsienio šali autoriai: M. Lukšienė (1985; 2013), Ž. Jackūnas (2006), J. Dewey (2014), R. Bruzgelevičienė (2008) ir kt. Mokini ir pedagog tarpusavio bendradarbiavimo ypatumus nagrinjo R. Dobranskienė (2002), R. Kontautienė (2006), O. Jacikevičienė, L. Rupšienė (1999), J. Lakis ir kt. (1996).

Tyrimo objektas – mokini ir mokytojų bendradarbiavimas remiantis demokratijos principais.

Tyrimo tikslas – ištirti demokratijos princip raišk mokytojų ir mokini bendradarbiavime mokykloje, remiantis N mokyklos atvejo analize.

Darbo uždaviniai:

1. Išnagrinti mokslin literatūrą demokratijos princip raiškos aspektu, mokytojų ir mokini bendradarbiavime.
2. Ištirti vaik nuomon apie demokratijos princip raišk bendradarbiaujant su mokytojais.
3. Ištirti pedagog nuomon apie demokratijos princip raišk bendradarbiaujant su mokiniiais.

Tyrimo metodai:

1. *Teoriniai* – teorin s literatūros analizė .

2. *Empiriniai* – anketin apklausa, pokalbis interviu.
3. *Statistiniai* – aprašomoji statistika. Atlikus tyrim gautiems duomenims apdoroti naudota Microsoft Office Excel programa.

Tyrimo imtis: mokini ir mokytoj tyrimas atliktas vienoje Šiauli r. mokykloje. Pirmojo tyrimo metu apklausti 42 mokiniai besimokantys 5–10 klas se. Antrojo tyrimo etapo metu apklausta 15 mokytoj .

Bakalauro darbo strukt ra: Baigiam j darb sudaro: santrauka lietuvi ir užsienio (angl) kalba, vadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, literat ros s rašas. Tyrimo duomenys iliustruoti 19 lenteli , 6 paveikslais. Prieduose pateikiamas anketos pavyzdys, interviu klausimai, sutikimas viešinti mokyklos, kurioje atliktas tyrimas, pavadinim . Darbo apimtis – 50 psl.

1. TEORINIS DEMOKRATIJOS PRINCIPAS PAGRINDIMAS ŠVIETIME

1.1. Demokratijos samprata

Demokratija dažnai yra suprantama kaip valdymo forma, kuomet šalis valdo liaudis. Ši valdymo forma siekia net Antikos laikus. Demokratijos žodis tiesiogiai reprezentuoja graikiškas žodis „*demokratia*“ kurio šaknys reikšmės yra *demos* (liaudis) ir *kratos* (valdžia). Galima rasti vairių apibrėžimų, apibūdinančių demokratijos sampratą. Demokratija gali būti traktuojama kaip „vieša politika, kuri yra vykdoma laisvai išreikšta žmonių valia, kada visi individai yra laikomi lygiais“ (Axel, 1992). D. Bytamas ir K. Boilas (1997) demokratiją apibūdina kaip kolektyvini sprendimų sferą, kurioje nianšiniai idealai sistema ir leidžiami priimti visuomenei svarbius sprendimus. Visi jos nariai turi lygias teises prisidėti priimant vienokius ar kitokius sprendimus. Autorių manymu, demokratija kelia du svarbius principus, kuriuos turi būti laikomasi. Tai yra visuomeninio kolektyvini sprendimų kontrolis ir lygiateisiškumas jį vykdančiam.

Kaip teigia D. Held (2002) demokratija „geriausiai iš visų alternatyvų leidžia siekti vienos ar daugiau iš šių pamatinių vertybių arba gėrybių: politinis lygybės, laisvės, moralinės saviugdos, bendro intereso, sąžiningo moralinio kompromiso, pareigojanti sprendimų, kuriais atsižvelgiama visų interesus, visuomeninės naudos, poreikių patenkinimo, veiksmingų sprendimų.“ (Held, 2002, p. 17)

H. Koch (1997) demokratiją aptaria kaip politinę sistemą, o kaip žmonių gyvenimo formą, jos problemą, kuri kiekvienam kasdien iškyla gyvenant su kitais žmonėmis. Tačiau, demokratija prasideda jau asmeniniame gyvenime, pereina santykius su kitais žmonėmis, didesniu žmonių ratu ir galiausiai valstybės lygmeniu. Kaip teigia autorius, demokratija nėra uždara ir baigta, tai uždavinys, kuris turi būti nuolat sprendžiamas. Tai mąstysena bei tam tikra gyvensena suprantama tik taip gyvenant. Kaip teigia autorius, tai mentalitetas, kur turime perduoti kitai kartai, todėl „žmonių švietimas ir auklėjimas yra demokratijos nervas“ (Koch, 1997, p. 14).

M. Lukšienė (2013) teigia, kad „demokratiniam gyvenimo būdui ir demokratinei valstybei kurti būtinas:

- Palyginti aukštas visų piliečių bendrojo išsilavinimo lygis;
- Esminis ugdymo krypties posūkis;
- Sutelktinis kolektyviškas tos krypties gyvendinimas“ (Lukšienė, 2013, p. 61).

Labai svarbu pabrėžti, kad pasirenkamus demokratijos sampratos požirius lemia skirtingi demokratijos pagrindimo būdai, kuriais siekiama vienos ar daugiau pamatinių vertybių arba gėrybių: politinis lygybės, laisvės, moralinės saviugdos, bendro intereso, sąžiningo moralinio

kompromiso, pareigojan i sprendim , kuriais atsižvelgiama vis interesus, visuomen s naudos, poreiki patenkinimo, veiksming sprendim .

J. Dewey (2014) pabr ž , jog demokratija yra daugiau nei tik valdymo forma. „Tai b das bendrai gyventi ir nuolat keistis patirtimi.“ (Dewey, 2014, p. 61). Autorius taip pat pastebi, jog demokratin visuomen nepriima prievartos, tod l ji remiasi savanorišku palankumu bei bendrais siekiais, kurie gali susiformuoti tik ugdymo procese. M. Boone (2007) teig , jog demokratinis ugdymas yra svarbus siekiant viso ugdymo proceso metu parengti gebant kritiškai m styti ir s moningai dalyvauti bendruose visuomen s procesuose. Anot M. Lukšien s (2013) demokratija – tai derm s tarp asmens, visuomen s ir valstyb s interes ieškojimas – nesibaigiantis kelias demokratišk b t . Tam reikia brandaus žmogaus ir brandžios visuomen s.

R. Motuzas (1997) nurod , jog demokratija yra vienas iš visame pasaulyje pripažint ideal , kuriuo remiantis kuriama bei gyvuoja stipri ir laisva valstyb . Tokio idealo siekiamyb s pagrindin vieta – mokykla. Tautos kult ringumas, savarankiškumas, geb jimas tvarkyti savo reikalus matuojamas ne kuo kitu, o švietimo bei žmoni išsilavinimo lygiu. Prat siant ši mint V. Senkus (1997) pastebi, kad tokiose (post) totalitaristinėse šalyse kaip Lietuva, valstyb s vaidmuo yra suformuoti pilietin visuomen , kuri sudaryt aktyv s pilie iai. Šis vaidmuo iškelia mokyklos uždavin – ugdyti aktyvius šalies pilie ius.

Apibendrinant galima b t teigti, jog demokratija dažniau suvokiama kaip politin sistema. Tai iau turime suprasti, kad tai yra ir žmoni gyvenimo b das. Arba kitaip, nuo žmoni demokratiškos m stysenos galima prieiti prie valstybin s ir politin s plotm s. Kad tai gyvuot , turi b ti skatinama ir mokoma, tuo gyvenama. B tent tokiai užduo iai tinkama vieta – mokykla.

1.2. Demokratijos raiškos švietime istorinis kontekstas

Žvelgiant istoriškai, demokratin švietimo id j pradininku Europoje yra laikomas filosofas D. Lokas, kuris 1693 m. išspausdintame veikalė „Keletas min i apie aukl jim “ kritikavo mokym prievarta. V liau D. Loko id jas t s Ž. Ž. Ruso 1792 m. knygoje „Emilis, arba Apie aukl jim “ teig , jog ugdymas turi remtis nat raliu augimu ir mokymusi tyrin jant aplink (Švietimo problemos analiz , 2012).

Jungtin se Amerikos Valstijose XX amžiuje amerikie i filosofai . Pirsas ir V. Džeimsas naujas ir seniau žinomas, bet iš naujo vertintas id jas sujung pragmatizmo pedagogik . Filosofai žmogaus esm laik veiksm , o m stym priskyr gyvenimo praktikai – tarnavimo veiklai funkcij . Optimalus prisitaikymas prie gyvenimo s lyg , s km apib dina pragmatizmo ištakas (Vaitkevi ius, 2001).

D. Dewey – XX amžiaus filosofas, pedagogas sukūrė ir pradėjo taikyti probleminio mokymo teoriją. Jis ypatingai pabrėžė savarankišką mokinio darbą, tyrinėjimą, mokymąsi to, kas jam domu ir svarbiausia, naudinga. Jam buvo svarbu, jog mokiniai mokytųsi per praktiką. Mokslininkas taip pat pagrindė pragmatizmo atmainą, kuri buvo pavadinta instrumentalizmu – „mąstymas bei žinios yra veiklos instrumentai, kurie padeda žmogui siekti savo tikslų, todėl juos naudinga ugdyti visokeriopai tobulinti.“ D. Dewey tvirtino, jog ugdymas nėra pasirengimas gyvenimui, o tai savaime jau gyvenimas (Ušeckienė, 2008, p.53). Pragmatikai siekia rodyti, kad žmonės protingiau elgtųsi ir jiems reikėtų mažiau paramos bei nurodymų iš išorės, reikia juos išmokyti suvokti savo veiksmų padarinius (Ozmon, Cravers, 1996).

Vėlesniu laikotarpiu (Antrojo Pasaulinio karo metu ir pokario metais) Vakarų Europos šalių ekonominė raida bei kova už demokratiją ir tvirtinimui paskatino laisvojo ugdymo paradigmos plėtotę. Taip pragmatizmo pedagogikos teiginiai sėkmingai siliejo naujojo ugdymo teorinį pagrindą. Susiformavo nauja pedagoginė koncepcija, kuriai suteiktas progresyvizmo pavadinimas ir buvo tvirtinta Europoje ugdymo kaip pedagoginės veikos samprata (Bitinas, 2000). Svarbu paminėti, jog progresyvizmo pedagogika neigia visiems vienodą, privalomą ugdymo turinį, autoritarišką mokytojų, tačiau akcentuojama, kad svarbiausia – „paties pedagogo vidinė laisvė“ (Ušeckienė, 2008, p.55). Anot B. Bitino (2000) progresyvizmas atitinka demokratijos keliamus reikalavimus ir net padeda tvirtinti demokratiją visuomenėje, todėl pastaruosiu metu tai tampa Europoje vyraujančia pedagogine koncepcija. Kaip mokslininkas teigia, progresyvizmo pedagoginės idėjos plėtojosi Skandinavijos šalyse, Anglijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Rusijoje ir kitose buvusiose socialistinėse šalyse.

H. Dunder (2013) teigia, jog demokratinė mokykla yra mokykla, kuriose praktikuojama demokratija ir laikomasi demokratijai būdingų vertybių. Pirmosiomis ir garsiausiomis demokratinėmis mokyklomis laikomos L. Tolstojaus mokykla valstiečių vaikams bei J. Korako mokykla našlaičiams žydų vaikams 1912–1940 m. veikusi Varšuvoje. Anglų pedagogo A. Neilo kurta vis dar veikianti seniausia demokratinė mokykla – Samerhilo (Summerhill) internatinė mokykla Anglijoje. Ji buvo steigta 1921 metais Anglijoje. A. Neilas tikėjo, jog pedagogo meilė vaikui gali veikti visas problemas ir buvo griežtas autoritarinės mokyklos priešininkas. Jo kurtos mokyklos išskirtiniai bruožai: vaikai turi teisę pasirinkti, kurias pamokas lankyti, jei, apskritai, jas eiti; vyrauja požiūris, kad vaikai turi gyventi tokį gyvenimą, kokio reikia jiems, net jei tai vems ar mokytojams; mokykloje tris kartus per savaitę vyksta susirinkimai, kurių metu priimami vairūs su mokyklos gyvenimu susiję sprendimai. Mokykloje grindžiamas principas vaikui leidžiantis daryti ką nori, svarbu, kad jo „elgesys nežeistų kito žmogaus jausmų ir nedarytų jam žalos“ (Ušeckienė, 2008, p. 76). Tačiau pastebima, jog tokie modeliai, kaip A. Neilo sukurta demokratinė mokykla dažniau traktuojama kaip alternatyvi ugdymo institucija.

Šiuo metu demokratinėse valstybėse siekiama demokratinio ugdymo, tačiau pastebima, kad nėra lengva ir ne visoms mokykloms pavyksta tapti demokratiškomis. Priklausomai nuo šalies demokratijos lygio švietimo sistemoje nelengva mokyklose pritaikyti demokratijos vertybes. Dažnai demokratinio ugdymo nesėkmi priežastys išskiriamos, kaip mokyklų seniai suformuotos struktūros bei kultūra, veiksnių švietimo dokumentai, reguliuojantys mokyklų veiklą bei mokymo programas, turintys itin aukštus reikalavimus ugdymo rezultatų siekimui (Print, M. ir kt., 2002).

Kaip matyti, žymūs mokslininkų padėti pamatai paskatino plėstis demokratija grįstam ugdymui. Šalys propaguojančios demokratines vertybes tai atspindi ir savo švietimo sistemose. Šiuo metu visoje Europoje yra kurta nemažai demokratinės mokyklų, kurias vienija Europos demokratinio ugdymo bendruomenė (EUDEC). Kiekviena valstybė remdamasi demokratija sukuria jiems tinkantį švietimo modelį.

1.3. Demokratijos raiška Lietuvos švietime

Pastebima, jog jau XVIII amžiuje ryškėjo demokratinio ugdymo poreikis. Išskiriamos šios asmenybės, savo veikloje išryškinusios demokratiškumo svarbą ugdant tuometinėms Respublikos piliečiams: S. Konarskis, A. Skorulskis, I. Masalskis, K. Narbutas (Lukšienė, 1985).

Anot M. Lukšienės (2013), nagrinėjusios švietimą variais laikotarpiais nuo 1918 m. prasidėjo konstruktyvi bei organizuota valstybinio masto švietimo pertvarka, kuriai buvo suburtos geriausios jėgos. Tuomet švietimo sistema buvo formuojama remiantis demokratiniais pagrindais ir anot autorės esminis perversmas nereikėjo, užteko svetimos kultūros pagrindus pakeisti savais. Tuomet mokslinė atmosfera palaikė S. Šalkauskis, A. Maceina, J. Vabalas – Gudaitis, vėliau J. Laužikas, A. Guas ir kt. S. Šalkauskis (1992) tyrinėjamas ugdymą tuo laikmečiu šalia ugdymo tikslo išskyrė ugdytiną kaip veikiamąjį objektą ir ugdytoją kaip veikimo subjektą.

1940 m. vyko smarkus sukrėtimas visai tautai bei švietimas buvo perorientuotas autoritarinai. Šalis priklausė Sovietųjungai. Viskas buvo centralizuota ir skleista totalitarine propaganda, kuri itin stipriai veikė mokyklose. Jaunas žmogus buvo ugdomas totalitarinei valstybei. Pasikeitė mokytojo ir mokinio santykiai, kurie buvo grįsti mokytojo autoritariškumu. Mokytojas situacijos vadovas, o mokiniai turėjo jam paklusti. 1988 metais Lietuvoje pradėta svarstyti apie šalies švietimą atsiskiriant nuo bendros sistemos. Būtent šie metai laikomi švietimo reformos pradžia. Parengta tautinė mokyklos koncepcija, kurioje pasireiškia demokratiškumo principų užuomazgos.

Tautinė mokyklos arba galima sakyti, pirmojoje 1989 m. švietimo koncepcijoje buvo formuluojama nuostata, jog „bendrojo lavinimo mokykla yra ne pasirengimas gyvenimui, o gana ilgas ir labai svarbus žmogaus gyvenimo tarpsnis, turintis takos juos laimei, asmeninei ir pilietinei

brandai. Ir mokyklos struktūra, ir pedagoginis procesas turi užtikrinti demokratiškumą, orumą, domėjimą ir saugumą mokinio gyvenimui mokykloje“ (Tautinė mokykla. Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija, 1989, p. 22–23). Kaip matyti, šiame dokumente, buvo telkiamas labai didelis dėmesys mokyklos ir pedagogų demokratiškumu grąžinimo ugdymo takui mokiniams. M. Barkauskaitė (1997) tyrinėjama švietimo reformos eigą pastebėjo, jog 1989 metais pradėti ieškoti būdai kaip aktyvinti mokytojų atsisakyti autoritariškumo bei „diktatorinių“ darbo metodų. Taip pat pažadinti mokytojų keisti savo požiūrą darbui, kad pradėtų pažinti vaikų psichologiją, raidos ypatumus. Ir be abejonų nepamiršti orientuotis santykių gerinimui su kolegomis bei mokiniais. Pajausti savo, kaip žmogaus vertę, tautinę savigarbą, orumą, bet savarankišku ugdytoju.

Mokykla, kaip viena svarbiausių švietimo institucijų, kurioje mokoma gyventi demokratijoje. Šiuo siekiu tikimasi kurti demokratišką mokyklos gyvenimą, remiantis asmens ir bendruomenės santykiu: „Norint atverti mokyklos duris demokratijai, reikia keisti jos vidaus atmosferą – mokytojo ir mokinio, mokytojo ir administracijos, mokinio su mokiniu santykius, vengti antagonistinių tarpasmeninių santykių (lenktyniavimas, konkurencija ir kt.)“ (Tautinė mokykla. Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija, 1989, p. 15). Pastebima pagarbos, tolerancijos kitokiam ir kitaip mąstančiam svarba. Taip pat išryškintas siekis vengti skirstymo pagal šablonus. Siektinas ateities visuomenės iniciatyvaus žmogaus ugdymas.

1990 m. kovo 11 d. Lietuva atgavo nepriklausomybę. Su nepriklausomybės atgavimu keliamas iššūkis sivaizduojamoms valstybėms kaip moderni demokratiškosios respublikos tokios ir išties realiai tai gyvendinti. Deja, per pastaruosius penkiasdešimt metų formuota totalitarinė pasaulinė raida iškreipė visuomenę ir palyginti netvirtas demokratines tradicijas. Galima teigti, jog priklausomos valstybės atkūrimas buvo didysis politinis pokytis Lietuvoje. Tai dar neišvengiamai tak vis gyvenimo sričių pasikeitimui, išėjimui ir pokyčių švietime (dar kitaip vadinamus – švietimo reforma). Kuriama nauja valstybė, kartu ir nauja švietimo sistema. Dažnai ji vadinama reforma, nes pasikeitus šalies statusui būtų buvę beveik ne manoma uždaryti visas mokyklas ir iš naujo jas steigti. Mokyklos turėjo veikti, todėl buvo pradėti laipsniški sisteminiai pokyčiai (Trakšėlys, 2013). Lietuvos Respublikos Aukščiausioji taryba 1991 m. priėmė LR švietimo statymą, kuris vėliau buvo koreguotas. Pateikta nauja statymo redakcija buvo 2003 m., o vėliau ir 2011 m. pateikta nauja statymo redakcija. Tai vienas svarbiausių šalies švietimo dokumentų.

Kaip pastebi R. Bruzgelevičienė (2008) Lietuvos švietimo koncepcijoje palaikomas vienas esminis ugdymo tikslas – ugdyti žmogų demokratijai, kuris apibūdina tokio ugdymo linkmės šiais tikslais: „padėti žmogui atskleisti bendrąsias žmogaus vertybes ir jomis grąžinti savo gyvenimą; ugdyti kritiškai mąstant žmogų, gebant svarstyti esminius žmogaus egzistencijos klausimus, atsakingai daryti sprendimus ir savarankiškai veikti; ugdyti asmenį, pasirengusį profesinei veiklai,

pasiryžus ir gebant adaptuotis besikeičiančiame socialiniame, ekonominiame gyvenime ir jį tobulinti; brandinti asmens tautinį bei kultūrinį savimonę; ugdyti Lietuvos valstybės pilietinę (Lietuvos švietimo koncepcija, 1992, p. 7)

Atviros Lietuvos fondas savo veiklą pradėjo 1990 metais turėdamas tikslą kurti atvirą, demokratinę Lietuvos visuomenę, todėl pasitaikius galimybei jau nuo 1992 metų buvo pradėtas bendradarbiavimas su Danijos pedagogais gyvendinant Egmonto projektą. Šiuo projektu buvo siekiama pradėti pokyčius Lietuvos vaikų darželiuose perteikiant sukauptą patirtį bei demokratinius darbo metodus. Per ketverius metus buvo surengta nemažai kursų, kuriuose dalyvavo daugiau nei 600 Lietuvos mokytojų bei vadovų. Pagrindinis projekto tikslas buvo pakeisti požiūrį į vaiką, suprantant, jog jis yra branganti asmenybė, o ne auklėjimo objektas. Išryškintas pagarbus vaikai, laisvą rinktis suteikimo, pakantumo kitiems ugdymo ir skatinimo pasitikėjimo savąjoms gebėjimams (Artyn vaiko, 1997).

Švietimo koncepcijoje (1992) demokratijos svarbą pažymėjo šiais Lietuvos švietimo grindžiančiais principais:

1. **Humaniškumas:** nelygstamo asmens vertingumo, jo pasirinkimo laisvės ir atsakomybės teigimas;
2. **Demokratiškumas:** mokymasis ir gebėjimas gersti gyvenimą siekiant monintomis demokratijos vertybėmis; švietimo demokratiniai santykiai kaimams ir laikymasis; visuotinis švietimo prieinamumas; doros kaip būtino demokratijos pagrindo pripažinimas.
3. **Nacionalumas:** sąpareigojimas Lietuvos kultūrai, rėpantis jos identiteto išsaugojimui ir istoriniu tęstinumu. Lietuvos švietimas saugo ir plėtojia daugialypį, nacionaliniams mažumoms praturtintą krašto kultūrą.
4. **Atsinaujinimas:** atvirumas kaitai ir kritiškumas naujoms priemonėms, išlaikant universalias doros normas ir nacionalumo branduolį. (Švietimo koncepcija, 1992)

R. Bruzgelevičienė (2001) apžvelgdama švietimo reformos kaitą nuo nepriklausomybės atkūrimo iki 2000 metų pabrėžė, jog valstybė siekdama tvirtinti demokratiškumą, o ne tik jį imituoti, turėtų pripažinti ir skatinti švietimo reformos dokumentais išreikštą sąpareigojimą inicijuoti, kurti bei plėtoti demokratiškus santykius ir jais remti švietimo valdymą, plėtoti savivaldą. Tokiu pareiškimu išreikšta mintis, jog vis dėlto telkiamas nepakankamas dėmesys ir pastangos valstybės lygmeniu kurti demokratiškumą paremti švietimo sistemą.

Toliau reformuojant švietimo sistemą ir rengiant naujus dokumentus nepamiršta paminėti ir demokratinius santykius. Kitame švietimo dokumente – Lietuvos Respublikos švietimo statyme (2011) pati švietimo sfera apibrėžiama kaip „asmens, visuomenės ir valstybės ateities kūrimo būdas, grindžiamas žmogaus nelygstamos vertės, jo pasirinkimo laisvės, doros atsakomybės

pripažinimu, demokratiniais santykiais, šalies kultūros tradicijomis“ (Lietuvos Respublikos švietimo statymas, 2011, p. 8).

Valstybės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatose teigiama, kad švietimas turi būti pltojamas atsižvelgiant Lietuvos visuomenei tenkančius naujus iššikius ir atsiveriančias naujas galimybes: demokratijos ir rinkos kio pltrę, globalizaciją, informacijos gausumą, sparų kaitą, visuomenės išsiskaidymą, todėl būtina pltoti demokratinę krašto kultūrą, subrandinti solidarią pilietinę visuomenę. Vieni pagrindiniai švietimo vertybi ir principų yra šie: Lietuvos švietimas yra grindžiamas pagrindiniais tautos, Europos ir pasaulio kultūros vertybėmis: asmens nelygstamos vertės ir orumo artimo meilės, prigimtinės žmonių lygybės, žmogaus laisvės ir teisės, tolerancijos, demokratinės visuomenės santykių teigimu. Švietimas ugdo asmens nusistatymų ir galimų remtis šiomis vertybėmis savo gyvenime ir veikloje. Švietimas taip pat remiasi bendraisiais humaniškumo, demokratiškumo ir atsinaujinimo principais. (Valstybės švietimo strategija 2003–2012, 2003, p. 3–4)

G. Kvieskienė (2003) akcentuoja demokratinę ugdymą, kaip ugdymo procesą partneriškumą, tiksliau mokinių ir mokytojo bendradarbiavimą, siekiant ugdymo rezultatų. Taip pat aktualizuoja pagarbą ir dėmesį mokinio asmenybei, jo poreikiams, galimybėms ir mokymosi veiklai, aiškiai suvokiant kiekvieno asmens vertingumą bei atsižvelgiant į vaikų interesus, pripažįstamos vaikystės ir jaunystės vertybės. „Demokratiškumo trūkumas, perkrautos ugdymo programos, lygiateisiškumo, pagalbos asmenybei stoka mokykloje – bene svarbiausios priežastys, griaušančios vaikų mokymosi motyvaciją, kuriančios nepalankią, priešišką atmosferą mokykloje ir klasėje (Kvieskienė, 2003, p. 132). Kaip teigia autorė, dėl šių priežasčių prastai vaikų mokymosi rezultatai, vaikai pradeda vengti lankyti mokyklą taip ieškodami jiems tinkamesni ir priimtinesni aplinkai.

Kaip pastebima, daugelyje švietimo dokumentų akcentuojama demokratija, rengiamasis demokratijai. Tai labai svarbus žmogaus ugdymo aspektas demokratinėje valstybėje. Nors ir dabar vis dar nuolat minima demokratijos svarba, ugdymas demokratijai, tačiau labai sunku pastebėti ar tai iš tiesų vyksta ugdymo institucijose, ar vis dėlto demokratija tik imituojama.

1.4. Demokratijos principai ir jų esmė

Mokykloje vaikas rengiamas būti ateities valstybės kūrėju ir globalaus pasaulio gyventoju. Todėl nuo pat mažens turėtų būti supažindinama su laisvėmis, pareigomis, ugdoma jauno žmogaus atsakomybė. Skatinama būti iniciatyviam, gerbiamam aplinkinius bei priimaniam ir suprantamam žmonių vairovi bei kiekvieno individo išskirtinumui. M. Gerzon (1997) teigia, jog mokyklose turi būti mokoma ir pasikliaunama pagarbos, tolerancijos, noro mokytis vieniems iš

kit demokratijai būdingų principų. Anot autoriaus turime kurti demokratiją mokyklose, remiantis demokratijos vertybėmis.

Pagal K. A. Hansen, R. K. Kaufman, S. Saifer, (1997), B. J. Mallory, C. A. Reavis (2007) nagrinėjusi ugdymą, demokratijos kultūrą, „Švietimo raidos scenarijų“ (2011) būtų galima išskirti šiuos demokratijos principus, kuriems laikymasis yra svarbus ugdymo institucijose:

1) **Minties ir žodžio laisvė, nuomonė vaivorykštė.** Minties ir žodžio laisvė yra labai svarbi atviros visuomenės sąlyga, kuri pirmiausia gali išnykti visuomenei užsisklendus. Todėl turėtų būti skatinama turėti savo nuomonę bei ją reikšti. Taip pat kiekvienas žmogus turi turėti laisvę ir galimybę laisvai reikšti savo jausmus, mintis, idėjas.

2) **Pagarba.** Pakantumo atmosferos, skatinančios pagarbą kiekvienam žmogui, kūrimas. Tai nereiškia, kad kiekvienas turi patikti kiekvienam. Kiekvienas turi gerbti kito asmens orumą, sitikinimus ir prigimtines teises. Bendraujant nepatartina pasiduoti pykiui ir nesantaikai, geriausia išlaikyti pagarbą ir neužgaulioti vienas kito. Kiekvienas žmogaus veiksmas veikiantis kitą turi būti atitinkamai vertintas.

3) **Asmeninis aktyvumas.** Tai dar vienas demokratijos principas, kuris atskleidžia norą pasiekti tikslą nesigailint dėl išsekvojamo laiko ir energijos, atskleidžiant savo ir kitų galimybes. Tai parodo, jog mokyklose turime vaikams suteikti daugiau laisvės, kad jie patys suvoktų galintys veikti ir lengviau tai darytų vedami savo paskatų, o ne dėl to, jog kažkas liepė tai daryti.

4) **Veiklumas ir galimybė veikti.** Veiklumas yra gebėjimas veikti aplinką, gauti pritarimą savo siekiams, suvokti, kaip būtų galima panaudoti vidinius išteklius. Ši savybė apibrėžiama kaip vienas iš ugdymo tikslų. Ji suformuluoja tik tokia aplinka, kurioje vaikai veikia drauge, aiškindamiesi ir pratindamiesi bendrai ko nors siekti. Tokioje aplinkoje ugdytojas turėtų stengtis ne vadovauti, o padėti vaikams suvokti tai, kas juos domina, skatinti savarankišką pažinimą. Reikėtų pridėti, kad ugdytojas, veikdamas kartu su vaikais, sukuria aplinką ir galimybes būti veikliems. Tai vyksta efektyviausiai, kai vaikams suteikiamos galimybės mokytis vadovauti, spręsti už save ir kitus, teisingai pasirinkti vieną ar kitą veiklos būdą ir pagal savo amžių bei gebėjimus prisiimti atsakomybę.

5) **Pastangų bendrumas.** Bet kuri žmonių grupė demokratinėje visuomenėje laikoma unikaliu vienetu, nes jos kultūra formuojama bendrai kuriant taisykles, vertybes, prioritetus ir svarbiausia, bendrai ją laikantis. Ugdytojas suveikaujantis su ugdytiniu turėtų skirti dėmesio ne tik užduotims, bet ir pastebėti, kaip yra bendraujama. Svarbu nepamiršti sprendimų ir veiklos apsvaistymą traukti ir jaunas žmones, taip bendrai kurti mokymosi aplinką.

6) **Atsakomybė už save ir savo aplinką.** Atsakingi vaikai užauga atsakingais pilieciais. Žmogus nuo pat mažens suveikaudamas su kitais žmonėmis ir veikdamas išmoksta suprasti, jog jis turi poveikį daiktams ir kitiems žmonėms. Jei jau ugdymo institucijoje asmuo yra traukiamas

bendr taisykli sudarym , kuri v liau visi laikosi, toks veikimas atspindi demokratin s visuomen s narius. Problem sprendimo patiems iniciavimas moko atsakingumo jausmo už savo aplink .

7) **Pakantumas skirtingumams ir bendrumo jausmas.** Turi b ti suvokiama, jog kiekvienas žmogus yra unikalus. Skatinama toleruoti etnin ir kult ros vairov . Ugdytojai siekia ugdytiniams skiepyti užuojaut bei pagarb kitiems, pakantum ras s, religijos, lyties, fizin s ar psichin s sveikatos skirtingumams. Reikia nepamiršti akcentuoti žmones siejan i skirtingum ir bendrum vertingum , taip pasinaudojant j teikiamais privalumais ugdyti supratingum , s moning tolerancij . Klas je tur t b ti telkiamos pastangos išmokti kiekvien žmog priimti tok , koks jis yra.

Apibendrinant galima teigti, jog šie principai ir j laikymasis nurodo krypt demokratiškum . Dirbant pagal šiuos principus galima išugdyti savimi pasitikin ius, iniciatyvius, nebijan ius veikti ir norin ius bendradarbiauti visuomen s pilie ius. Kitaip sakant, kurdami savo šalies demokratiškus pilie ius. Pasak S. Dundar (2013), mokykla, kurioje veikia demokratinis ugdymas, mokytoj užduotis yra atskleisti mokini norus bei galimybes ir paskatinti juos priimti atsakomyb , tod l kitame skyriuje aptariama mokytoj ir mokini s veika.

2. MOKINI IR MOKYTOJ BENDRADARBIAVIMO SVARBA DEMOKRATIJS PRINCIP RAIŠKAI MOKYKLOJE

2.1. Bendradarbiavimo samprata

Šiandien bendradarbiavimas kaip demokratijos sudedamoji dalis yra labai svarbus mūsų valstybės gyvenime. Galima pastebėti, jog jis yra siliejęs įvairias gyvenimo sferas, pradedant asmeniniu gyvenimu, pereinant mokslo bei darbo sritis. Bendradarbiavimo paplitimas neaplenkia ir mokyklų, kuriose vyksta įvairių subjektų veikla.

Bendradarbiavimo terminas neturi aiškios apibrėžties ir skirtingi mokslo srities atstovai jį apibrėžia skirtingai.

Bendradarbiavimas (angl. *collaboration*) apibūdinamas kaip bendras darbas, remiantis susivienijimu, pagalba vienas kitam bei veikimu drauge (Dabartinis lietuvių kalbos žodynas, 2012).

Kaip teigia R. Kontautienė (2010), bendradarbiavimas siekia net antikos laikus, kada buvo suvokta, jog žmonės santykiškai priklauso nuo asmeninio abipusio sitraukimo bendrą veiklą, bendraujant.

J. Leonavičius (1993) sociologijos žodyne bendradarbiavimą apibrėžia kaip bendravimą, kurio metu asmenys padeda gyvendinti vieni kitų poreikius. R. Arends (2008) bendradarbiavimą traktuoja kaip elgesį ir procesus sudarančius žmonių veiklos pagrindą, ant kurio kuriamas bei išlaikomas demokratinis bendruomenės.

Kai kurie autoriai (Anzenbacher, 1992; Butkienė, Kepalaitė, 1996) teigia, kad bendradarbiavimas (kitai – kooperacija) tai žmonių bendra veikla siekiant bendro tikslo. Pasak J. Morkūnienės (1995) bendradarbiavimą galima prilyginti vertybei, kuri kuria naują demokratinę visuomenės kultūrą apimant visas socialinio gyvenimo sritis. Savirealizacijai reikalingi kultūriniai vertybių bei materialiniai grynai galima pasiekti tik veikiant išvien. Taip dirbant kartu atsirandanti socialinė sąjaja (Teresevičienė, Gedvilienė, 2000).

Pasak I. Winchester (2013) šiais laikais bendradarbiavimas yra viena ryškiausių švietimo žymių išsivokusių, kuri paprastai reiškia darbą drauge, dažniausiai pasitelkiant intelektines pastangas. Tačiau autorius abejoja, ar visuomet bendradarbiavimas gali būti naudingas ypač švietimo srityje. Jis pastebi itin ryškų vadovo, ugdytojo rolę, kuris turi takos paskatinti bendradarbiauti. Bet kartu autorius pastebi, jog šis žmogus gali ir nevertinti bendradarbiavimo svarbos ar žalos tapdamas valdytoju, kuris nurodo kaip ir kada turi būti bendradarbiaujama. Todėl atkreipia dėmesį, jog visi mes klystame, tačiau turime atsakingai pasižinti

bendradarbiaujan i j teigiamos naudos gavim , kuri skatint mus tobul ti. Iš to galima b t daryti prielaid , jog mokytojo rol kuriant bendradarbiaujam aplink yra itin svarbi.

Lietuvos mokslininkai (Gudžinskien , 1997; Jack nas, 1993; Kuolys, 1996) bendradarbiavim vardi ja kaip mokyklos tobulinimo priemon , kuri padeda demokratizuoti ugdymo proces . Tod l svarbu pamin ti, jog sistemingai planuojant mokym si bendradarbiaujant, galima pasiekti geresni rezultat (Teresevi ien , Gedvilien , 2000).

J. Lakis (2008) pateik bendradarbiavimo kult ros s vok , kuri apibr žia geb jim spr sti problemas abiej suinteresuot žmoni ar žmoni grupi pastangomis, nepaisant to, kad gali nesutapti j vertyb s, poreikiai, dom jimosi laukas.

Bendradarbiavimo pagrindu yra laikomas bendravimas. Svarbu apibr žti ir bendravimo s vok , nors vien jis ir neužtikrina bendradarbiavimo. M. Teresevi ien ir G. Gedvilien (2000) pastebi, kad tiek bendravimas, tiek bendradarbiavimas yra vienas kit papildantys. Šios formos kartais yra tarpusavyje maišomos, kartais net sutapatinamos. Ta iau reikia pabr žti, jog tai du skirtingi dalykai.

Pedagogikoje bendravimas, pasak R. Dobranskien s (2004) yra suprantamas kaip mokytojo ir mokinio s veika jiems kei iantis informacija (žiniomis, patirtimi, sprendimais). Paprastai mokytojo vaidmuo laikomas labai svarbiu, nes jis pasitiki mokiniu, pataria, esant reikalui padeda, skatina ir stiprina mokinio pasitik jim savimi. Ugdymo procese bendravimas laikomas esminiu.

M. Teresevi ien , G. Gedvilien (2000) išskyr tokius pedagoginio bendravimo metu susiklostan ius pedagoginius santykius:

- dalykiniai (reguliuojantys veikl);
- asmeniniai (grindžiami tarpusavio simpatijomis, nuostatomis);
- humaniški (ryšk jantys socialini vertybi ir poži ri pagrindu).

Manoma, jog s kmingam bendravimui ir bendradarbiavimui reikalingas „tam tikras nusiteikimas, pozityvios filosofin s nuostatos, tolerancija, konstruktyvumas, lankstumas, ryžtas“ (Lakis, Ignatavi ius ir kt.,1996, p. 46).

S. Dapkien (2002) pastebi, kad „norint vaikus mokyti bendravimo meno, demokratijos reikia atsisakyti diktat ros ir sigyti j nuolankum :

- jautriai siklausyti j jausmus, juos suprasti ir išreikšti, bendrauti kaip su lygiu,
- vengti „r styb s žodži “ (žeidim , pravardži , pranašys i , grasinim , kaltinim , valdymo),
- laikytis principo „Kiekvienas vertas pagarbos“,
- reiškiant savo jausmus ir mintis nekaltinti vaiko, kviesti bendrauti, svarstyti ir spr sti,
- bendrauti nuoširdžiai ir emocingai“ (Dapkien , 2002, p. 87).

Pastebima, jog bendradarbiavimas „manomas, kai pakankamai aukštas bendravimo lygis“ (Dobranskienė, 2004, p. 40). Socialinėje psichologijoje teigiama, kad dažniausiai bendravimas skatina bendradarbiauti (Mayers, 2008).

J. Lakis ir kt. (1996) pastebi, kad žmogaus gebėjimas gyventi tolerantiškai, draugiškai, veikiant išvien bei taikiai spręsti iškilusias problemas susiformuoja bendruomenėje. Kitaip sakant, individas formuojasi teigiamais, dinamiškais ryšiais ir vairia bendra veikla grupėje socialinėje aplinkoje. Bendradarbiaujant su kitais žmonėmis stiprėja ir formuojasi asmenybės, žmogus, kaip šalies pilietis. Nuo to, kokias vertybines nuostatas žmogus yra susidaręs, kaip jis geba bendrauti lemia sėkmingą socializaciją visuomenėje. Todėl yra svarbu suvokti, jog bendradarbiavimo gėdžiai, kurie yra išugdomi mokykloje turintis tokos jauno šalies piliečio visuomeniniame bendruomeniniame gyvenime (J. Lakis ir kt., 1996). Demokratizuojant ir humanizuojant Lietuvos visuomenę pabrėžiamas svarbus ryšys su švietimo reformomis, kuriose skiriamas dėmesys bendradarbiavimo pedagogikai taip atsisakant komandinės administracinio metodo. (Jacikevičienė, Rupšienė, 1999)

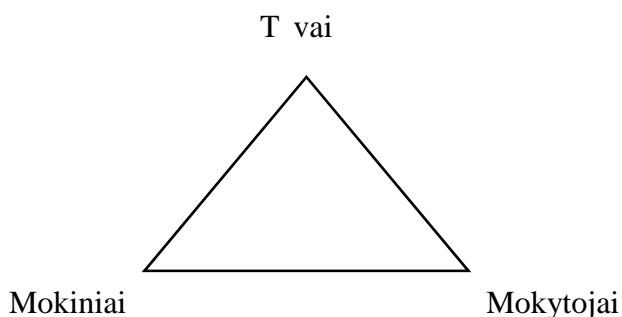
Jauno žmogaus gebėjimas bendradarbiauti pradedamas ugdyti dar šeimoje, vėliau neformaliose grupėse, o taip pat didelė dalis mokykla. Vaikai mokykloje praleidžia nemažą laiko dalį, todėl juos mokant bendradarbiavimo yra ruošiamas tolimesniam gyvenimui, sėkmingam sitraukimui visuomenėje, profesinei veiklai bei draugiškos socialinės aplinkos susikūrimui (J. Lakis ir kt., 1996). Pasak O. Jacikevičienės ir L. Rupšienės (1999) sutelkusi dėmesį švietimo demokratizavimui ir humanizavimui pradėta plačiau domėtis bendradarbiavimo pedagogika, todėl remiantis demokratija švietime M. Teresevičienė ir G. Gedvilienė (2000) teigia: „Mokymasis bendradarbiaujant reikalauja lygiateisio bendravimo ir tarp patalpos mokytojų, ir tarp mokytojo bei mokinių“ (Teresevičienė ir Gedvilienė, 2000, p. 16).

R. Kontautienė (2010) pastebi, jog mokytojų ir mokinių sąveika dažniau yra apibrėžiama pedagoginio bendradarbiavimo sąvoka. Tarpusavio sąveiką ir bendradarbiavimą pedagogikos mokslai tyrinėja ne tik kaip vieną mokymų metodą, bet ir pabrėžia, kaip vaikystėje gyto bendros veiklos darbo stiliaus projektavimą tolimesniam žmogaus gyvenimui, taip suprojektuojant bendravimą vairiose grupėse ir visuomenėje, stili (Jacikevičienė, Rupšienė, 1999). Anot A. Savickytės (1996) pedagoginiu bendradarbiavimu siekiama mokinių atviro ir pasitikimingo bendravimo su suaugusiais. Todėl anot autorės, mokykloje turėtų vyrauti draugiški santykiai. Šiuo atveju mokytojas turėtų veikti taip, kad kiekvienas vaikas galėtų atsiskleisti ir būti išgirstas. Taip ugdytume savimi pasitikėjimą, nebijant išsakyti savo minčių, kryptingus šalies piliečius.

Pedagoginis bendradarbiavimas yra konstruktyvios socialinės – pedagoginės sąveikos sistema kuri eina trys ugdymo dalyvių grupės: mokiniai, mokytojai, tėvai. Jiems orientuojantis tarpasmeninė ir tarpgrupinė sąveiką bei nusiteikimus vienas kito atžvilgiu siekiama dalykinio ar

asmeninio pobūdžio dialogo ir veiksmų, kurių pagrindu yra realizuojamas ugdymo tikslas (Kontautienė, 2010).

M. Barkauskaitė (1997) teigia, jog pozityvus mokinių, mokytojų ir tėvų santykiai yra pedagoginio bendradarbiavimo kaip sistemos pamatas. Autor šiuos santykius iliustravo trikampyje, kuriame visos sudedamosios dalys yra reikšmingos:

1 pav. Pozityvus mokytojų – mokinių – tėvų santykiai (M. Barkauskaitė, 1997)

Tačiau reikia atkreipti dėmesį, jog pedagoginis bendradarbiavimas sudaro platesnę sistemą apimančią ir kitas sąveikas, turinčias tokos ugdymo procesui mokykloje. Šios sąveikos gali būti išskiriamos kaip mokinio ir mokinių bendruomenė, mokinio šeimos ir klasės, mokyklos tėvų bendruomenės, pedagogų bendruomenės: mokytojų tarpusavyje bei mokytojų – mokyklos administracijos (Fullan, 1998). Visos sąveikos sukuria sistemą pradedant nuo ugdytinio, kuris aktyviai dalyvauja ir kitomis bendruomenėmis, kurios taip pat yra reikšmingos palaikant bendradarbiavimo aplinką. Tačiau šiame darbe bus orientuojamasi mokinių ir mokytojų bendradarbiavimui.

Galima pastebėti, kad nors bendradarbiavimas turi skirtingas apibrėžtis, tačiau yra bendras lygio taškas, kaip bendra veikla ir tam tikro tikslo, rezultato siekimas.

2.2. Mokytojo ir mokinio bendradarbiavimo kryptys ir turinys

Pakeitus seniai naudojamus vaidmenis, kada mokytojas tik informacijos perteikėjas, o mokinys gavėjas, mokytojų ir mokinių bendravimo procesas bendradarbiaujant atskleidžiama žinių įgijimo, kaip svarbiausio bendradarbiavimo bruožo esmė. Mokytojas tampa tarpininku vaikams, jų mokymosi procese, o mokymasis remiasi vaiko asmeninėmis žiniomis lygiu bei patyrimu, supratimu (O. Jacikevičienė, L. Rupšienė, 1999). Pasak R. Dobranskienės (2004) visapusiškam asmenybės ugdymui yra sukuriamos sąlygos mokyklos bendruomenėje. Šiuolaikinės ir modernios mokyklos užduotis – puoselėti jos narių individualumą, savarankiškumą ir bendruomeniškumą. Mokykla turi brandinti jauną žmogų, kaip asmenį, galintį bei mokantį gyventi bendrą gyvenimą ir kartu gebantį veikti su kitais visuomenės subjektais. LR švietimo statyme (2011) nurodoma, jog mokyklos bendruomenė – vienos mokyklos mokytojai, mokiniai, jų tėvai ir kiti asmenys, siejami

mokymosi toje mokykloje santyki ir bendr j švietimo tiksl . Kaip pastebima. „demokratiniai santykiai remiasi bendruomen s nari abipuse pagarba, atvirumu ir nuoširdumu. Tai bene svarbiausia demokratijos s lyga. Tik esant tokiems santykiams, mokiniai ir mokytojai yra ugdymo(si) partneriai, nuoširdžiai bendrauja, bendradarbiauja“ (Zaleskien , 2004, p. 73). Tod l toliau šiame skyriuje skiriamas d mesys mokyklos bendruomen sudaran i mokytoj ir mokini bendradarbiavimui.

O. Jacikevi ien ir L. Rupšien (1999) teigia, jog švietimo reforma paskatino bendradarbiavimo sklaid Lietuvos mokyklose, bet kartu ir kl daug neaiškumo jo gyvendinimui. Pagrindiniais mokyklos bendruomen s subjektais laikomi mokytojai ir mokiniai bendradarbiaudami sukuri mokymo ir mokymosi proces . Ta iau pastebima, jog mokytoj ir mokini , kaip skirting kart atstov s veika kartais tampa sud tinga, d l išsiskirian i vertybini nuostat susiformavusi atitinkamomis sociokult rin mis s lygomis (J. Lakis ir kt., 1996). Nepaisant galim kli i turime siekti poky i . Tod l bendradarbiaujant kiekvienas turi gauti galimyb išsakyti savo nuomon , si lyti naujoves, jas koreguoti.

Mokytojai ir mokiniai daug aktyvaus laiko praleidžia klas je nuolat s veikaujant. ia mokytojai veikia mokinius, o mokiniai – mokytojus. Kad mokymasis b t produktyvus, turi b ti sukuriama atitinkama aplinka, kuriai b dinga:

1. Bendro klimato suk rimas, kuriame mokiniai jaust si pasitikintys savimi bei klas s draugais;
2. Strukt ros bei procesai, kurie patenkint mokini poreikius, o tuomet mokiniai gal t atlikti jiems skirtas mokymosi užduotis bei bendradarbiauti su klas s draugais ir mokytojais;
3. Sukurta palanki aplinka, kurioje mokiniai gyt g dži b tin grupei ar bendraujant tarpusavyje siekti atlikti akademinius ir grup s reikalavimus klas je (Arends, 2008).

B. Bitinas (2004) teig , kad dabartinis visuomen s demokrat jimas „neišvengiamai paliet ugdytoj ir ugdytini santykius; pamažu j demokratinis ir humanistinis pob dis tapo norma (Bitinas, 2004, p. 242). Autorius pabr ž , kad dabartiniai pedagoginiai santykiai reguliuoja mokini reiklumas ir pedagogo pagarba jam. Demokratiški ir humaniški mokytojo ir mokinio santykiai parodo mokytojo pasitik jim vaiku ir jo siekiu tobul ti. Tuo pat metu pedagogas turi pasteb ti galimus trukdžius, kurie gali kilti mokymosi proceso metu ir b ti pasiruoš s pad ti. Kaip matyti, mokytojo rol neišvengiamai yra labai svarbi dirbant su mokiniais. Siekiant demokratišk vertybi ugdymo mokykloje, pasak K. Pirs, „mokytojas turi pasitelkti klas – grup ugdymas jautrum , tarpusavio pagalbos, laisv s suvokim . Skatindamas diskusijas apie elgesio taisykles ar gyvenimo patirt , jis padeda klasei tinkamai atlikti darb arba išspr sti konfliktus bei problemas.

Mokytojas gali skatinti ne tik konstruktyvius poelgius, bet ir ugdyti bendrumo jausmą, svarbą demokratijai ir laisvei“ (O. Jacikevičienė, L. Rupšienė, 1999, p.41).

Mokymo procese mokytojo ir mokinio sąveika siekiant bendrą tikslą pirmiausia remiasi lygiateisiškumo principu. Nors mokytojas turi daugiau žinių, tačiau tiek mokinys tiek mokytojas visų pirma yra žmonės, todėl jie teisiškai yra lygios ir vienas kitą turi gerbti ir jausti atsakomybę vieniems už kitus. Turėtų būti nepamirštas psichologinis kontaktas, kuris stiprint bendradarbiavimą bei žinoma, santykiai turi išlikti dalykiški (Kontautienė, 2010).

O. Jacikevičienė ir L. Rupšienė (1999) yra išskyrusios svarbiausius bendradarbiavimo klasėje bruožus:

1. **Mokytojų ir mokinių keitimasis žiniomis.** Kuomet mokytojas siekdamas perteikti žinias mokiniams traukia juos pokalbiu ir taip pat prašo pasidalinti jį turima patirtimi, nes yra žinoma, jog vieni mokiniai žino mažiau, o kiti tam tikru klausimu gal žino net daugiau už patį mokytoją. Taip mokiniai pradeda jaustis labiau vertinami ir daugiau sitraukia pamoką, tampa aktyvesni.
2. **Atsakomybės pasidalinimas tarp mokytojų ir mokinių.** Bendradarbiaujantis mokytojas duoda daugiau laisvės mokiniams patiems išsikelti tikslus bei jį siekti, pasirinkti kaip bus mokomasi ir kokių būdu atsiskaitoma.
3. **Mokytojai – tarpininkai.** Mokytojo vaidmuo keičiasi, kuomet jis dalijasi žiniomis bei atsakomybe su mokiniais. Jis tampa tarsi tarpininkas, kuris dalinasi savo žiniomis bendradarbiaujant su mokiniais.
4. **Mokinių vairov.** Mokykloje mokiniams suteikiama galimybė būti vairi žmonių apsuptyje, taip jie mokosi kartu sugyventi ir priimti vieni kitus. Tai tarsi mažas visuomenės gyvenimo modelis, kuris leidžia praktikuotis mokantis ir stengiantis visiems kartu sutarti.

G. Gedvilienė ir V. Zuzevičiūtė (2007) pastebi, kad mokytojo elgesys turi labai didelį taką mokymuisi ir tik nuo jo pasirinkimo priklauso, ar jis sukurs skatinančią bendrauti ir bendradarbiauti aplinką. Taip pat mokinio elgesys ir jo asmeninė motyvacija bendradarbiauti su mokytoju turi pakankamai didelį svarbą.

Apibendrinant galima teigti, kad mokytojo ir mokinio sąveika mokykloje yra pati svarbiausia, nes ji yra intensyviausia. Pastebima, jog mokytojas kaip suaugęs žmogus, turi didelę atsakomybę sukuriant bendradarbiavimo pamatus su mokiniais. Taip pat mokinių sitraukimas ir pozityvus bendradarbiavimas sukuria teigiamą rezultatą. Taigi, tik mokytojo ir mokinio sąveikos metu galima siekti aukštesnių rezultatų.

3. DEMOKRATIJOS PRINCIP RAIŠKOS MOKINI IR MOKINI BENDRADARBIAVIME EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI

3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimui buvo pasirinkta Šiauli r. Aukštelk s mokykla. Sutikimas viešinti mokyklos pavadinim pateikiamas 1 priede. Toks pasirinkimas vyko d l mokyklos demokratiškumo siekio. gyvendinant mokyklos pažangos projekt 2014 m. rugs jo–gruodžio m nesiais atstovai iš Vš „S km s mokykla“ organizavo mokymus bei konsultavo mokyklos bendruomen . Bendradarbiavimo metu, mokytojai bei mokiniai susib r komitetus, kuriuose svarst visos mokyklos bendruomen s išskeltus klausimus. V liau, susirinkim metu priimin jo sprendimus. Surinkimai ir dabar vyksta vien kart per m nes . J metu mokiniai, mokytojai ir mokyklos administracija aptaria išskeltus klausimus bei komitet pateiktus pasi lymus šiems klausimams spr sti. Klausimai ir sprendimo b dai yra aptariami ir jei kyl klausim , ar pasi lym kiekvienas susirinkimo dalyvis b na išklausytas. Surinkimo dalyviai (mokiniai, mokytojai, mokyklos administracija) turi po vien bals . Visi susirinkime dalyvaujantys balsavimo b du vykdo sprendim . Toks demokratijos modelis mokyklos bendruomen je, kada vaikai gali mokytis demokratijos ir realiai gyventi demokratijoje paskatino iširti mokinius bei mokytojus ir atskleisti, ar j bendradarbiavimas remiasi demokratijos principais.

Tiriant mokini nuomon apie demokratijos princip raišk jiems bendradarbiaujant su mokytojais buvo pasirinkta anketin apklausa (žr. 2 pried). Klausimynas sudarytas remiantis teorin je dalyje apibr žtais demokratijos principais. Anketin je apklausoje pateikta 12 uždar klausim iš kuri 4 pusiau atviro tipo, suteikiant galimyb mokiniams pla iau išreikšti savo asmenin nuomon . Prieš pildant anketas mokiniai buvo supažindinami su tyrimo tikslu, instrukcijomis bei paraginami klausimus atsakyti nuoširdžiai ir r pestingai. Konfidencialumas buvo garantuotas, nes tur jo pažym ti tik lyt ir klas , kurioje mokosi. Apklausa užtrukdavo iki 15 minu i .

Tiriant mokytoj nuomon apie demokratijos princip raišk bendradarbiaujant su mokiniais buvo taikytas kokybinis tyrimo metodas – pusiau strukt ruotas interviu. Interviu yra teminis pokalbis, vykstantis pagal iš anksto suformuluotus klausimus (Bitinas, 2006). Tai dažniausiai naudojamas kokybini duomen rinkimo b das. Taipogi laikomas vienu efektyviausiu kokybini tyrim metodu (Tidikis, 2003). Interviu klausimai mokytojams (žr. 3 pried) buvo sudarytas pagal teorin je dalyje pateiktus demokratijos principus. Interviu vyko su mokytojais iš anksto susitarus, jiems patogioje vietoje. Prieš pradedant interviu buvo pristatomas tikslas bei užtikrinamas anonimiškumas.

Gauti tyrimo rezultatai buvo apdoroti Microsoft Office Excel programa.

Tyrimo imtis – determinuota, iš anksto apgalvota. Tyrimo dalyvi pasirinkimo kriterijus – informantai turi atstovauti dvi grupes: 5–10 klasi mokinius ir mokytojus, kurie dirba su 5–10 klasi mokiniiais.

Tiriam j apib dinimas. Apklausiant mokinius buvo išdalintos 44 anketos, ta iau vienas mokinys atsisak pildyti anket ir viena anketa gr žo sugadinta. Iš viso buvo apklausti 42 mokiniai. Mokini pasiskirstymas pagal lyt : 17 mergai i ir 25 berniukai. Mokini pasiskirstymas pagal klases pateiktas lentel je (žr. 1 lentel).

1 lentel

Mokini pasiskirstymas pagal klases	
5 klas	9
6 klas	8
7 klas	8
8 klas	6
9 klas	8
10 klase	3

Apklausiant mokytojus dalyvavo 15 mokytoj , kurie moko 5–10 klasi mokinius. Pagal lyt tyrime vyrauja moterys. Daugiausia apklaust j darbo stažas vyrauja nuo 1 iki 20 met . Pagal kvalifikacin kategorij dauguma tyrime dalyvavusi yra mokytojai – metodininkai. Lentel je pateikiama informacija apie mokytoj lyt , darbo staž , kvalifikacin kategorij (žr. 2 lentel).

2 lentel

Mokytoj demografiniai duomenys		
Lytis	Moteris	13
	Vyras	2
Darbo stažas	Nuo 1 iki 10 m.	4
	Nuo 10 iki 20 m.	4
	Nuo 20 iki 30 m.	1
	Nuo 30 iki 40 m.	6
Kvalifikacin kategorija	Mokytojas	2
	Vyr. Mokytojas	5
	Mokytojas – metodininkas	7
	Mokytojas - ekspertas	-
	Neturi kvalifikacin s kategorijos	1

Tyrimas atliktas 2015 m. balandžio m nes .

3.2. Mokini nuomon apie demokratijos princip raišk bendradarbiaujant su mokytojais

Šiuo tyrimu siekta ištirti mokini nuomon apie demokratijos princip raišk bendradarbiaujant su mokytojais. Tyrimo metu gaut rezultat duomenys sumuojami.

Pagarbos principo raiška. Pirmuoju klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, ar tarp mokini ir mokytoj yra pagarb (žr. 3 lentel).

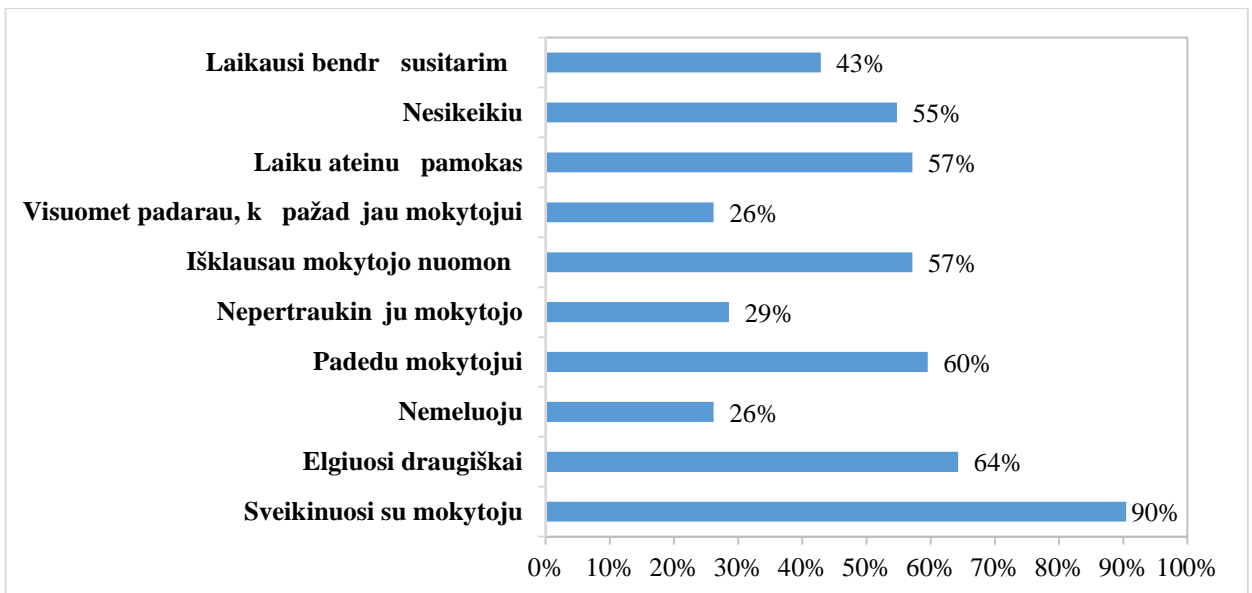
3 lentel

D 1 abipus s mokytojas – mokiniai pagarbos (proc.) (N=42)

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Aš gerbiu mokytojus	29	55	5	5	7
Man labai svarbu parodyti pagarb mokytojui	19	45	31	-	5
Manau, jog mokytojai gerbia mane	29	29	24	5	14
Man svarbu, kad mokytojai gerbt mane	31	45	12	5	7

Nagrin jant rezultatus paaišk jo, jog didžioji dauguma (84 proc.) mokini „visiškai sutinka“ arba „sutinka“ su teiginiu rodan iu, jog jie gerbia mokytojus. Didesn dalis (65 proc) mokini „visiškai sutinka“ arba „sutinka“ su teiginiu, jog jiems svarbu parodyti pagarb mokytojui, ta iau kita dalis, net 31 proc. yra neapsisprend ir neturi tikslaus atsakymo šiuo klausimu. Šiek tiek daugiau nei pus mokini (58 proc) yra manantys, jog juos gerbia mokytojai, ta iau net 24 proc. n ra apsisprend . Lik 5 proc. „nesutinka“ ar net „visiškai nesutinka“ (14 proc), nesijau ia mokytoj gerbiami. Ta iau su teiginiu, jog mokiniams svarbu b ti mokytoj gerbiamiems „visiškai sutiko“ bei „sutiko“ 76 proc. atsakiusi j . 12 proc. apklaust j vis d lto negal jo patvirtinti, jog jie yra gerbiami mokytoj ar ne. Galima daryti išvadas, jog mokiniai gerbia mokytojus ir mano es svarbu tai daryti, ta iau yra ir toki , kurie n ra tikri d l svarbos išreikšti savo pagarb mokytojui. Daugiau nei pus mokini jau iasi esantys mokytoj gerbiami, taip pat didesnei atsakiusi j daliai yra svarbu, kad juos gerbt mokytojai.

Siekiant papildyti pirm j klausim pagarbos tematika, buvo pateiktas klausimas, padedantis išsiaiškinti, kokiais b dais mokiniai parodo pagarb mokytojams (žr. 2 pav.). Vaikai gal jo pažym ti kelet j manymu tinkan i variant . Taip pat buvo suteikta galimyb mokiniams patiems parašyti, kokiais b dais rodo pagarb mokytojams.

2 pav. **B** **dai, kuriais mokiniai išreiškia savo pagarbą mokytojams (proc.) (N=42)**

Daugiausiai mokiniai atsakė, jog savo pagarbą mokytojams parodo sveikindamiesi su jais (90 proc.). Kiek mažiau (64 proc.) nurodė pagarbą išreiškiant draugišku elgesiu. Taip pat 60 proc. apklaustųjų pagarbą reiškia padėdami mokytojui. Daugiau nei pusė mokinių nurodė, jog jie savo pagarbą parodo išklausdami mokytojo nuomonę (57 proc.), laiku ateidami pamokas (57 proc.), nesikeikdami (55 proc.). Mažiau pasirinkusių pagarbą išreiškia laikantis bendrą susitarimą (43 proc.). Vos trečdalis mokinių sutiko su teiginiais, jog jie pagarbą parodo nepertraukdami mokytoją (29 proc.), nemeluodami (26 proc.), visuomet padarantys, ką pažadėję (26 proc.). Taip pat buvo mokinių, kurie parašė savo pagarbą rodymo mokytojui būdus: „patariu“; „nesakau žeidžiam žodžių“; „padarau nam darbus“. Galima teigti, kad mokiniai dažniausiai pagarbą mokytojams išreiškia pasisveikinimu, pagalba mokytojui, draugišku elgesiu.

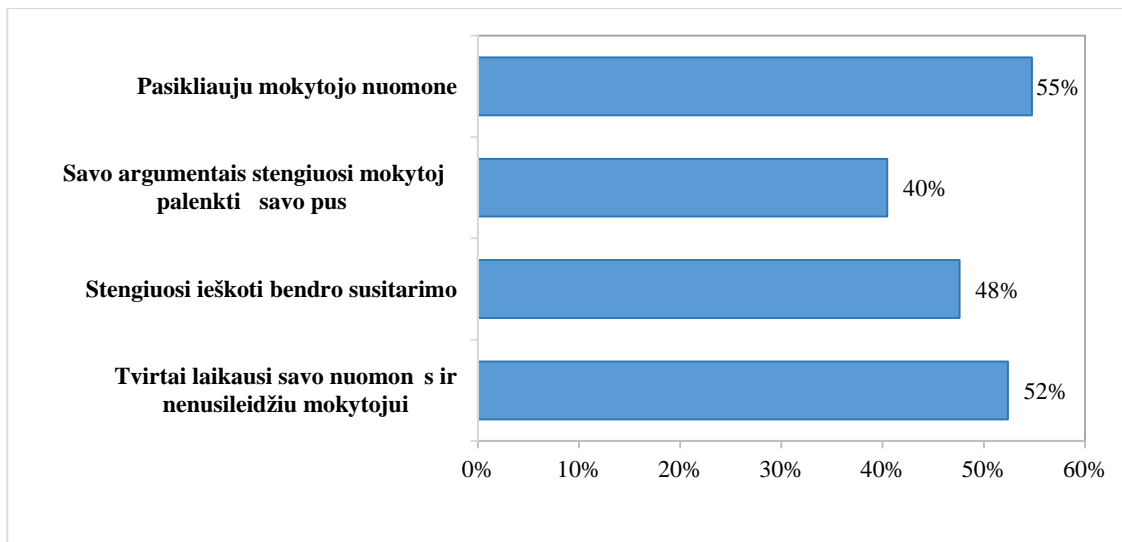
Minties ir žodžio laisvės, nuomonių vairovės principo raiška. Anketinis apklausos metu buvo siekiama išsiaiškinti dar vieno demokratijos principo – minties ir žodžio laisvės ir nuomonių vairovės reiškinį. Mokiniais buvo pateiktas klausimas: „kaip jums svarbu išsakyti savo nuomonę?“. Apklaustųjų atsakymai atskleidė, jog 69 proc. mokinių „labai svarbu“ arba „svarbu“ išsakyti savo nuomonę. Tačiau 29 proc. mokinių atsakė, jog jiems „nesvarbu“ arba „visiškai nesvarbu“ išsakyti savo nuomonę. Galima daryti prielaidą, jog mokiniams yra svarbus jų nuomonių išsakymas.

Mokiniamis suteikiamos galimybės išsakyti savo nuomonę (proc.) (N=42)

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Mokytojai visuomet išklauso mano nuomonę	24	40	17	10	10
Mokytojai domisi mano nuomone	14	48	17	12	10
Mokytojai leidžia argumentuoti savo nuomonę	14	45	21	10	10
Aš klaseje visuomet galiu pasakyti ką galvoju	21	38	17	12	12
Mokytojai atsižvelgia mano nuomonę	21	36	21	12	10

4 lentelėje pateikiami duomenys, kurie atskleidžia mokinių atsakymus apie tai, ar jų nuomonė būna išklausyta mokytojo. Su teiginiu, jog mokytojai visuomet išklauso mokinio nuomonę sutiko 64 proc. mokinių. 62 proc. atsakiusi jie „visiškai sutinka“ arba „sutinka“ su teiginiu, jog mokytojai domisi jų nuomone. 59 proc. apklausti jie mano, jog mokytojai jiems leidžia argumentuoti savo nuomonę. Taip pat 59 proc. atsakiusi jie mano, jog gali pasakyti, ką galvoja. Dėl šių teiginių neapsisprendusių kiekis svyruoja nuo 17 proc. iki 21 proc. „nesutinkantys“ su šiais teiginiais liko 20–22 proc. mokinių. Galima pastebėti, jog daugiau nei pusė apklaustųjų mano, jog yra mokytojų išklausomi ir visuomet gali išsakyti savo nuomonę. Išryškėjo, kad ne visi mokiniai yra apsisprendę dėl galimybių išsakyti savo nuomonę. Taip pat pastebima, jog yra mokinių, kurie nesijaučia mokytojų išgirsti.

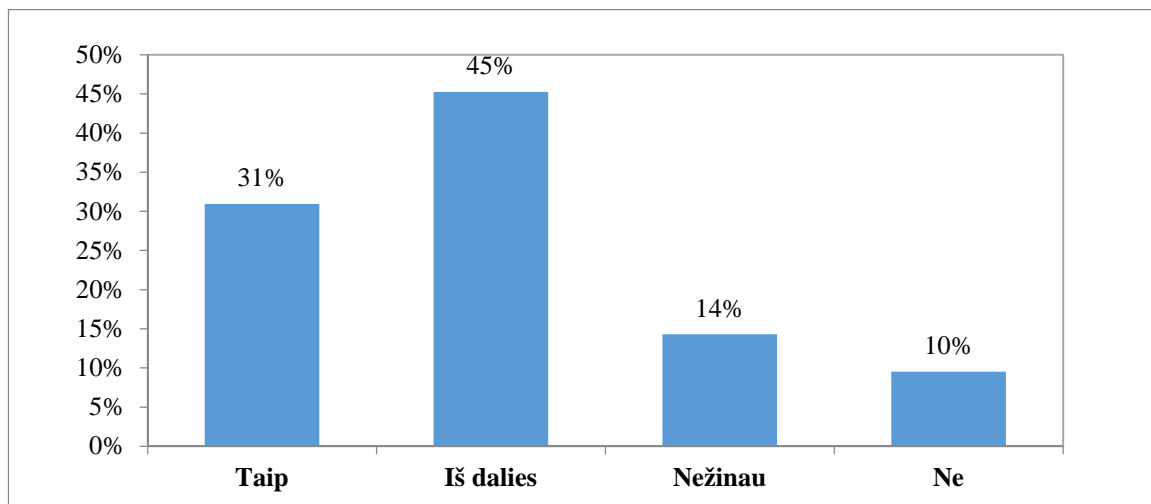
Mokiniai buvo prašoma užbaigti teiginį: „jeigu mano ir mokytojo nuomonės nesutampa, aš“ (žr. 3 pav.). Mokiniai galėjo pasirinkti keletą variantų arba parašyti jiems priimtinesnį atsakymą. Rezultatai rodo, jog mokiniai pasikliauja mokytojo nuomone (55 proc.), bet kartu ir stengiasi laikytis savo nuomonės bei nenusileisti mokytojui (52 proc.). Taip pat stengiamasi ieškoti bendro susitarimo (48 proc.). Kiek rečiau patys argumentais stengiasi palenkinti mokytojus savo pusė (40 proc.). Du mokiniai išreiškė savo nuomonę teigdami, kad „paprašau padėti man apgalvoti savo nuomonę“; „gerbiu“.

3 pav. Mokinio elgesys jo nuomonei nesutapus su mokytojo nuomone (proc.) (N=42)

Apibendrinant gautus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad situacijose, kada nesutampa mokytojų ir mokinių nuomonės, mokiniai stengiasi išlaikyti savo nuomonę ir nenusileisti mokytojui. Tai jau nustatyta, jog vis dėlto dažniau yra pasikliaunama mokytojo nuomone.

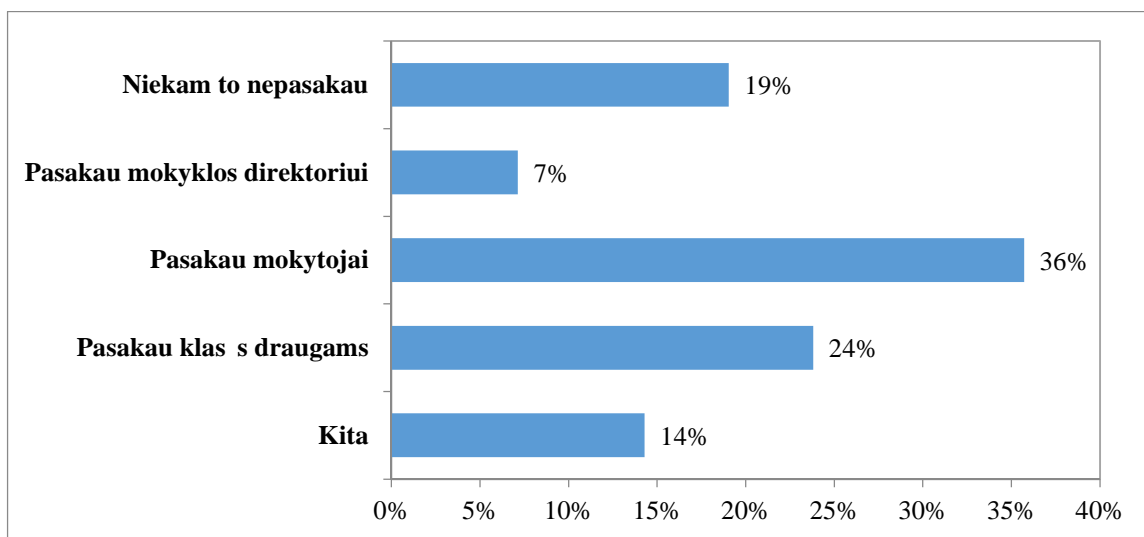
Atsakomybės už save ir savo aplink principo raiška. Anketinis apklausos metu buvo siekiama iširti, ar mokiniai jaučia atsakomybę už aplinką, kurioje vyksta mokymosi procesas. Pastebima, jog 45 proc. mokinių tik „iš dalies“ jaučia atsakomybę už aplinką, kurioje mokosi. Kiti 31 proc. atsakiusių mano esantys atsakingi, likę (14 proc.) nežino ir neįaučia (10 proc.) atsakomybės už aplinką, kurioje mokosi (žr. 4 pav.).

4 pav. Mokiniai jaučia atsakomybę už aplinką, kurioje mokosi (klas, mokyklą, klasą su draugais) (proc.) (N=42)

Anketoje buvo suformuluotas klausimas, kuriuo norima išsiaiškinti kaip mokiniai elgiasi kitoms sudauž ar sulauž (žr. 5 pav.). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dažniausiai apie nutikimą pranešama mokytojui (36 proc.), pasakoma klasės draugams (24 proc.), niekam nepasakoma (19 proc.), kita (19 proc.), pasakoma mokyklos direktoriui (7 proc.). Prie pasirinkimo „kita“ buvo

galima parašyti savo variant , rezultatai tokie: „pasakau klas s aukl tojai“; „nesu sulaužius“; „pasakau mokyklos pavaduotojai“.

5 pav. Mokini poelgiai klas je ar mokykloje k nors nety ia sudaužius/sulaužius (proc.) (N=42)

Galima daryti prielaid , kad ne visi mokiniai jau ia atsakomyb už aplink , kurioje jie mokosi ir tod l ne visuomet prisipaž sta k nors atsitiktinai sulaužius ar sudaužius.

Asmeninio aktyvumo principo raiška. Anketin s apklausos metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar mokiniai yra aktyv s (žr. 5 lentel). Apklaust j atsakymai atskleid , jog 64 proc. mokini „visiškai sutinka“ arba „sutinka“ esantys aktyv s mokiniai. Ta iau yra neapsisprendusi (36 proc.) d l savo aktyvumo ir 17 proc. „nesutinka“ arba „visiškai nesutinka“ esantys aktyv s. Pasteb ta, jog sukonkretinus teigin „aš pamokose visuomet aktyviai imuosi veiklos“ buvo mažiau teigiamai (59 proc.) atsakiusi , išaugo neapsisprendusi j skai ius iki 36 proc. Nesutinkantys buvo 7 proc.. Mokini nuomon apie j aktyvum mokyklos renginiuose dar labiau sumaž jo iki 39 proc., neapsisprendusi (36 proc.) kiekis liko toks pat. Manan i , jog nedalyvauja aktyviai mokyklos renginiuose yra iki 27 proc. Tai parodo, jog apklaustieji jau iasi pakankamai aktyviais mokiniais, ta iau tik daugiau nei pus j yra aktyv s pamokose, o dar mažiau dalyvauja mokyklos renginiuose.

5 lentel

Mokini nuomon apie j asmenin aktyvum mokykloje (proc.) (N=42)

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Aš manau esantis aktyvus mokiny	27	37	21	15	2
Aš pamokose visuomet aktyviai imuosi veiklos	15	44	36	2	5
Aš visuomet noriai dalyvauju visuose mokyklos renginiuose	15	24	36	17	10

Veiklumo, galimybės veikti principo raiška. Tyrimo metu siekta nustatyti, ar mokiniai yra veiklūs. Gauti rezultatai pateikiami 6 lentelėje.

6 lentelė

Per pamoką atliekamos veiklos svarba (proc.) (N=42)

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Aš visuomet mokytojams pasiūlau naują idėją, kaip padaryti pamoką domesnę	19	24	40	12	5
Jei mokytoja pasiūlo dalyvauti renginyje aš visuomet sutinku	21	10	45	14	10
Aš padėdau mokytojui to neprašomas	17	19	40	17	7

Išanalizavus mokinių atsakymus, pastebimas vyraujantis atsakiusis į neapsisprendimas į veiklumo bei galimybės veikti aspektu. Neapsisprendusi mokinių pasiskirstymas nuo 40 proc. iki 45 proc. Vos 43 proc. mokinių mokytojams pasiūlo naują idėją, 36 proc. padeda mokytojui to neprašomi ir tik 31 proc. atsakiusis į sutinka su mokytojų pasiūlymais dalyvauti renginyje. Neigiamai atsiliepiami apie savo veiklumą ir galimybės veikti vyrauja nuo 17 proc. iki 24 proc. atsakiusis į . Apibendrinant gautus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad tik trečdalis mokinių yra veiklūs, likę mokiniai nėra apsisprendę, negali savęs apibūdinti veikliais.

Pastangų bendrumo principo raiška. Tyrimo metu siekta nustatyti, ar mokiniai ir mokytojai pamokose veikia drauge. Nustatyta, kad daugumai (76 proc.) mokinių yra svarbu kartu su klases draugais ir mokytoju aptarti, kokiomis veiklomis bus užsiimama pamokos metu. Išryškėjo, jog likusiems (24 proc.) nėra svarbus veiklų pamokos metu aptarimas. Mokiniai mano, jog nesvarbu bendras aptarimas, nes: „dažniausiai jau būna suplanuota mokytojo“; „visi daro savaip ir man tai patinka“. Vienas mokinių negalėjo argumentuoti savo nuomonės, parašydamas teiginį: „nežinau“. Apibendrinant rezultatus, galima teigti, kad mokiniams yra svarbus tarimas su mokytojais dėl veiklų pamokos metu.

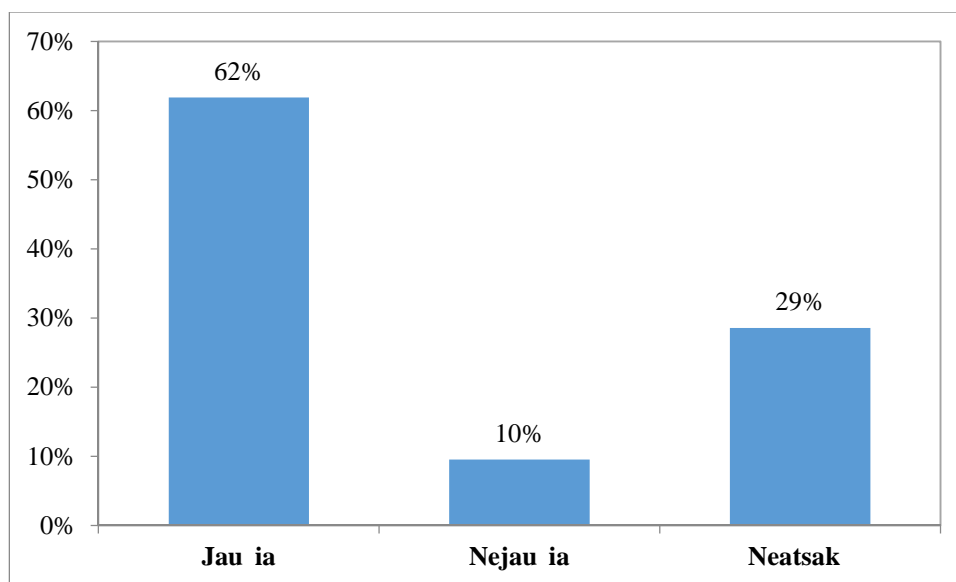
Buvo siekiama išsiaiškinti, kaip mokiniai vertina bendras pastangas kartu su mokytoju (žr. 7 lentelę). Paaaiškėjo, jog didesnei daliai (60 proc.) yra svarbu turėti ir laikytis (62 proc.) bendrą susitarimą su mokytojais. Neapsisprendusi dėl svarbos turėti ir laikytis bendrą taisyklę su mokytojais buvo po lygiai (26 proc.). Nustatyta, jog mokiniams yra svarbiau (69 proc.), jog mokytojai laikytųsi bendrą susitarimą, nei patys yra linkę laikytis. Šiuo atveju neapsibrendusi į buvo kiek mažiau (19 proc.). Tik šiek tiek daugiau nei pusė (54 proc.) mokinių visuomet tariasi su mokytoju, kiti 33 proc. neturi nuomonės. Bendrai nesutikusių su teiginiais kiekis svyravo nuo 12 proc. iki 14 proc.

Mokini bendr pastang su mokytojais vertinimas (proc.) (N =42)

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Man svarbu tur ti bendrus susitarimus su mokytojais	24	36	26	7	7
Laikausi klas je su mokytoju susikurt taisykli	29	33	26	5	7
Man svarbu, kad mokytojas laikyt si m s bendr susitarim	31	38	19	5	7
Aš visuomet tariusi su mokytoju	21	33	33	5	7

Apibendrinant, galima teigti, jog vyrauja bendrumo principas. Mokiniai ir mokytojai bendradarbiauja ir turi bendrus susitarimus, pažymima bendr susitarim laikymosi svarba. Tai iau pastebima, kad ne visiems mokiniams yra svarbu bendros mokytoj ir mokini pastangos.

Bendrumo jausmo principo raiška. Anketin s apklausos metu buvo siekiama išsiaiškinti ar mokiniai jau ia bendrum su mokytojais ir klas s draugais (žr. 6 pav.). Pateikti atsakymai atskleid , jog 62 proc. mokini jau ia bendrum su klas s draugais ir mokytojais. Net tre dalis (29 proc.) apklaust j neatsak pateikt klausim , o lik 10 proc. nejau ia bendrumo su klas s draugais ir mokytojais.

6 pav. **Mokini bendrumo jausmas su mokytojais (N=42)**

Galima daryti prielaid , kad mokiniai jau ia bendrum su mokytojais ir klas s draugais. Ši prielaida leidžia teigti, jog reiškiasi demokratijai b dingas bendrumo jausmo principas.

Pateikiami apklausos metu gauti kokybiniai tyrimo duomenys, papildantys pastang bendrumo ir bendrumo jausmo princip raišk .

Tyrimo duomenys atskleid , jog mokiniams yra svarbu kartu su mokytoju tartis d l veiklos per pamok , nes jie siekia žinojimo. Mokini nuomon patvirtinantis teiginys: „Žinosime, k veiksime pamokoje“. Mokiniams svarbu aptarti pamok su mokytojais siekiant domumo: „b na domi pamoka“. Kiek mažiau mokiniams svarbu d l susitarim : „<...>apsvarstome, k veiksime“. Tyrimo rezultatai pateikiami 8 lentel je.

8 lentel

Tarimosi su mokytoju d l veiklos per pamok svarba mokiniams (N=42)

Svarbos aspektai	Dažnis	rodantys teiginiai
domumas	8	„kad b t domu“; „ domi kiekvieno nuomon “; „b na domi pamoka“; „noriu šiek tiek sutrukdyti ir šiek tiek domu“.
Žinojimas	9	„žinosime, k veiksime pamokoje“; „lengviau susigaudau, k veiksime“; „nor iau žinoti, koks bus pamokos tikslas“; „noriu sužinoti ar daug dirbsime per pamokas“.
Susitarimas	5	„man patinka aptarin ti, k veiksime per pamokas“; „kad visi sutartume ir visi sutikt “; „<...>apsvarstome, k veiksime“; „nes gal siu patarti kaip padaryti pamok domesn “; „jei per sunku prieštarauju“.

Apibendrinant galima teigti, dažniausiai mokiniams svarbu aptarti pamokas, nes jiems yra domu sužinoti ir susidaryti pamokos vaizdin . Galimyb tartis re iau pasitaikanti. Tai dar kart rodo pastang bendrumo principo raišk .

Siekiant išsiaiškinti vieno iš demokratijos princip – bendrumo jausm buvo prašoma argumentuoti savo nuomon . Tyrimo metu paaišk jo, kad pagrindin priežastis, lemianti mokini ir mokytojų bendrumo jausm yra draugiškumas. Tai patvirtinantys teiginiai: „jau iu draugyst “, „mes draugai“. Ta iau nustatyta, jog vienas mokinys nejau ia bendrumo jausmo su mokytojais ir klas s draugais, nes „aš esu pakeit s mokykl , jie man ne draugai“. Tyrimo rezultatai pateikti 9 lentel je.

9 lentel

Priežastys, lemian ios bendrumo jausmo buvim / nebuvim (N=42)

Priežastis	Dažnis	rodantys teiginiai
Draugiškumas	19	„bendrauja visi“; „jau iu draugyst “, „dažnai apsitariame, k reik t daryti ir kaip“; „mes draugai“.
Draugiškumo nebuvimas	1	„aš esu pakeit s mokykl , jie man ne draugai“

Išanalizavus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad daugiausiai pasireiškiantis demokratijos principas yra **pagarbos principas**. Mokiniai gerbia mokytojus ir mano es svarbu tai daryti, ta iau yra ir toki , kurie n ra tikri d l svarbos išreikšti savo pagarb mokytojui. Daugiau nei pus mokini jau ia es gerbiami mokytojų . Taip pat pakankamai ryškiai atsiskleid **pastang bendrumo principas**. Mokiniai ir mokytojai bendradarbiauja ir turi bendrus susitarimus,

pažymima ir bendr susitarim laikymosi svarba. Ta iau pastebima, kad ne visiems mokiniams yra svarbu bendros mokytoj ir mokini pastangos. Dar vieno demokratijos principo – minties ir žodžio laisv s raiška atsiskleid mokini atsakymuose. Išsiaiškinta, jog mokiniai gali išsakyti savo nuomon , j išklausoma. Ta iau buvo atsakym , kuriuose teigiama, jog ne visi mokiniai jau iasi išgirsti. Taip pat tyrimo rezultatai atskleid , jog mokiniai jau iasi pakankamai aktyv s, nors šiuo klausimu ne visi turi nuomon . Tai patvirtina dar vieno demokratijos principo – asmeninio aktyvumo raišk . Tyrimo metu buvo nustatyta bendrumo jausmo principo raiška. Pasteb ta, jog daugiau nei pus mokini jau ia bendrumo jausm su mokytojais. Atskleista, jog **mažiau reiškiasi atsakomyb s už savo aplink principas**. Vos tre dalis mokini jau ia atsakomyb už aplink , kurioje mokosi. Kiek daugiau yra iš dalies atsakingi už aplink , kurioje mokosi. Nustatyta, jog tik tre dalis yra veikl s. Tai rodo, kad **mažiausiai reiškiasi veiklumo principas**. Kaip matyti, ne vis demokratijos princip raiška yra tolygi.

3.3. Mokytoj nuomon apie demokratijos princip raišk bendradarbiaujant su mokiniais

Antrasis tyrimas atliktas su mokytojais atskleid , kaip iš j perspektyvos pasireiškia demokratijos principai jiems bendradarbiaujant su mokiniais. Mokytoj mintys yra pateikiamos neredagavus j kalbos.

Tyrimu siekta išsiaiškinti ar mokytojams yra svarbu, kad j mokiniai tur t savo nuomon , ar vaikams suteikiama galimyb išsakyti savo mintis, b ti išgirstiems. Tai vienas iš demokratijos princip – minties ir žodžio laisv . Visi mokytojai vienareikšmiškai patvirtino, jog yra svarbu, kad mokinys tur t savo nuomon , mokin priima kaip asmenyb . Taip pat vaiko nuomon s svarb išsak , kaip mokytojo darbo rezultat : „*tai yra mokytojo aukš iausia siekiamyb , kad mokinys tur t savo nuomon* “. Mokytojas atsižvelgia mokinio nuomon , kad gal t sukurti geresn mokymosi aplink , atsižvelgiant jo poreikius. Ši mint patvirtinantis teiginys: „*kai mokinys išsako savo nuomon , tai tu gali jam pritaikyti tokius mokymo metodus, kas jam artimiau*“. Mokytoj poži ris minties ir žodžio laisv aiškinamas dviem kategorijomis. Pirm , kategorij *mokytoj teigiamas poži ris vaik nuomon* sudaro 2 subkategorijos. Antr kategorij *mokytojai suteikia galimyb pasisakyti* sudaro 1 subkategorija. Labiausiai išryšk jo mokini nuomon s svarba. Tyrimo rezultatai pateikti 10 lentel je.

Mokytojų požiūris minties ir žodžio laisvumui (N=15)

Kategorija	Subkategorija	Dažnis	rodantys teiginiai
Mokytojų teigiamas požiūris vaikų nuomonių	Mokytojui svarbi vaikų nuomonė	23	„<...> man svarbu, kad mokiniai turėtų savo nuomonę.“; „Labai svarbu, nes kai mokinys išsako savo nuomonę, tai tu gali jam pritaikyti tokius mokymo metodus, kas jam yra artimiau.“; „Dažniausiai kai jis atsisako kažko daryti, tas vaikas, tada svarbi nuomonė.“; „<...> svarbi nuomonė apie mano dalyką, ne tik kaip jis jau išsako.“; „Man patinka tie vaikai, kurie turi savo nuomonę, kurie gali ją argumentuoti.“; „Aš labai džiaugiuosi, kad jie drįsta pasakyti savo nuomonę.“; „<...> iš klausau vairių nuomonių ir man patinka tai namuose net yra.“; „Mokiniui pasiūlymus klausom.“; „<...> pirmiausia, iš klausau jų nuomonę s<...>“.
	Priima vaikų nuomonę	1	„Priimu jų tokius, kokių ji yra, kaip to vaiko asmeninę nuomonę.“
Mokytojais suteikiama galimybė pasisakyti	Vaikai išsako savo nuomonę	16	„Ir jie pataria, „jie sako savo nuomonę“ <...>“; „Tie mokiniai, kurie yra drįsus ir nekompleksuoja, tai ir net rankų nekeldami iš suolo, ir stojasi, ir sako savo nuomonę.“; „<...> noriai išsako savo nuomonę.“; „<...> išreiškia savo nuomonę, ko nori pamokos metu ir ko nenori <...>“; „Kiekvienas vaikutis pasako savo nuomonę <...>“; „<...> nebijodami ateina išreikšti savo problemą <...>“; „Jeigu juos kažkas netenkina, tai savo siūlymus, galvoja.“; „Jie gali klasėje atvirai kalbėti.“; „<...> drįsta ateiti šnekintis vairiais klausimais <...>“.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad mokytojai ne tik iš klausau mokinius, bet ir vyksta diskusijos, siekiama konstruktyvi ir argumentuoti pasisakymus. Mokytojai teigia, kad „diskusija tarp mokytojo ir vaiko turėtų būti pagrindas visos tos <...> veiklos“. Informantai akcentavo savo, kaip patarėjo vaidmenį, vykstant pokalbiams kartu su mokiniais. Jie mokinius nukreipia tinkama linkme. Taip pat pastebėta, kad vairių diskusijų metu kyla ginčai, išsiskiria nuomonės, tačiau visuomet yra siekiama kompromiso, kuris tenkintų mokinius ir mokytojus. Tyrimo rezultatai pateikti 11 lentelėje.

Nuomonių vaivų sraiška (N=15)

Kategorija	Subkategorija	Dažnis	rodantys teiginiai
Nuomonių vaivų	Diskusijų buvimas	15	„<...> tikrai vaivoms temoms kalbam, ir tikrai jie savo nuomonę reiškia, ginėjasi.“; „<...> ir bandom ginėti, aišku, tada ieškom ties.“; „<...> aiškinam s kol randam tą tikrą ties.“; „Stengiuosi pasakyti savo nuomonę ir jį pagrįsti. To paties prašau ir mokiniai, kad jie pagrįst savo nuomonę.“; „<...> kartu diskutuojame <...>“; „Pirmiausia pasitikriname informaciją ir tada vyksta diskusijos.“.
	Kompromis siekimas	10	„Randam kompromisą. Tiesiog priimam tokį sprendimą, kuris tinka abejoms pusėms.“; „<...> mes ieškom bendrąs lygių taškų. Tada pildom tuos variantus mano ir... Taip susitariam, iš tikro su mokiniais.“; „<...> stengiuosi nukreipti tinkama linkme, kad mokinys augt, tobulėt, augt dvasiškai.“; „Dažniausiai ieškau viduriuko. Stengiuosi ieškoti viduriuko <...>“; „Tiesiog kompromiso būdu galima suderinti nuomonę.“; „Jeigu kas nepatinka išklausti nuomonę s ir ieškoti bendrą sprendimą, kad būtinai patenkinta ir ta, ir ta pusė.“.

Interviu metu mokytojai nurodė būdus, kuriais jie skatina mokinius nebijoti ir drąsiai išsakyti savo nuomonę. Pastebėta, kad dažniausiai mokytojai taiko žodinių paskatinių. Taip pat yra mokytojų, kurie pasitelkia vaivų aktyvinančius metodus, stengiasi sukurti aplinką, situacijas, kuriose vaikai išsakyt savo nuomonę (žr. 12 lentelė).

Būdai, kuriais mokiniai skatinami išreikšti savo nuomonę (N=15)

Kategorija	Subkategorija	Dažnis	rodantys teiginiai
Mokytojų taikomi būdai skatinantys mokinius išsakyti savo nuomonę	Žodinių paskatinių	6	„<...> aš stengiuosi sakyti „vaikai pasitarkime“.“; „<...> sakau, kad man kiekvieno jį s nuomonę yra domi“; „<...> sakau – išsakykit kaip galvojat“; „Sakau, eikit prieš klasę ir atsakinėkite.“; „<...> pagiriui t vaikai <...>“; „<...> aš drąsiai“.
	Aktyvinančių metodų taikymas	3	„žaidimų pobūdžiu ir sieki, kad jie išsakyt“; „<...> patinka mokiniai lietus pažaisiti“; „<...> mokiniai lietus“.
	Aplinkos sukūrimas	2	„stengiuosi sudaryti tokią aplinką, kad ji būtų savaimė provokuojanti išsakyti savo nuomonę, kad jie savimi pasitikėtų <...>“; „<...> tokias situacijas bandom sudaryti, kad būtų taip betarpiška“.

Galima daryti prielaidą, kad mokytojai yra atviri vaikų nuomonei. Jie mokiniams suteikia galimybę pasisakyti, skatina būti drąsiais ir išsakyti, ką galvoja, diskutuoti vaivais klausimais, siekti bendros nuomonės, susitarimų. Tai patvirtina demokratijai būdingas minties ir žodžio laisvės, nuomonių vaivų principai.

Atliekant tyrimą išryškėjo dar vienas demokratijos principas – atsakomybė už savo aplinką. Šis principas atskleidė, jog mokytojai dažniausiai jaučia atsakomybę už mokinių mokymosi rezultatus. Kai kurie atsakiusieji teigė, jog atsakomybę turi būti abipusė, mokiniai taip pat turi būti atsakingi už mokymosi rezultatus. Mint patvirtinantis teiginys: „*ia turi būti abipusis veiksmas. „Aš kažką duodu – vaikai ima. Ir jie automatiškai siūlo kažką tai“*“. Yra manoma, kad už mokinių mokymosi rezultatus yra atsakingos visos trys šalys – mokytojai, mokiniai, mokinių tėvai. Tokiu būtu, jog mokytojas iš dalies jaučiasi atsakingas atspindi šis teiginys: „*manau, ta atsakomybę priklauso t vams, ir aišku, mokiniams*“. Kategorija *mokytojo atsakomybė už mokinių mokymosi rezultatus* aiškinama 2 subkategorijomis. Labiausiai išryškėjo subkategorija - *priežastys, dėl kurių mokytojas jaučiasi atsakingas už mokinių mokymosi rezultatus*. Duomenys pateikiami 13 lentelėje.

13 lentelė

Mokytojo jaučiamas atsakomybė už mokinių mokymosi rezultatus (N=15)

Kategorija	Subkategorija	Dažnis	rodantys teiginiai
Mokytojo atsakomybė už mokinių mokymosi rezultatus	Priežastys, dėl kurių mokytojas jaučiasi atsakingas už mokinių mokymosi rezultatus	12	„<...> aš su jais dirbu. Kaip sakyti, man gėsta dėl darbo dirbu ir tuos vaikus mokiniu <...>“; „Už kiekvieną vaiką jaučiu atsakingumą, nes kartu tai yra ir mano kompetencija.“; „<...> man svarbu, kad jie pasiektų kažkokį rezultatą <...>“; „<...> atrodo, norisi, kad vaikas geresnius rezultatus turėtų.“; „Mes stengiamės, kad vaikai kažką tai, kažkiek tai gautų.“; „Mokytojas, tai jau savaime sako, kad turi kažką vaikui duoti, kad jis kažką sužinotų.“; „<...> juk atneši ir žinią bagažą, ir tuopa ju mokai ruošti gyvenimui.“
	Mokytojo elgesys nepasiekus norimų mokymo rezultatų	7	„Visada galvoju, kaip jį reikėtų geriau daryti, kaip reikėtų keisti.“; „Apgalvoju, kur jį galbūt mano klaida buvo, kur ne taip pateikiau, gal neaiškiai.“; „Ieškau priežasčių, kas blogai padaryta, kaip galima patobulinti ir panašiai.“

Tyrimo metu paaiškėjo, kad ne visuomet yra pasiekiami norimi mokymo rezultatai. Tokiu atveju mokytojai pergyvena ir dažniausiai nesiekdami prisiriima sau: „*aš asmeniškai priimu, kaip asmeninis nesiekimas*“, „*manau, kad tai yra mano problema, kad nepajėgiu pateikti taip, kad vaikas suprastų ir kad tas rezultatas būtų*“. Buvo pastebėta, kad nepavykus pasiekti norimų rezultatų mokytojai gilinais, ieško priežasčių, siekia ištaisyti šiuos padidėjusius: „*Aš tada labai daug domiuosi. Domiuosi, ruošiuosi kitai veiklai, tolesnei, ir bandau tobulinti kas nesisekė, skaitant pedagoginę literatūrą, ieškant praktiškų pavyzdžių <...>*“. Taip pat nepavykus pasiekti norimų mokymo rezultatų kreipiamasi pačius mokinius: „*Apklauskite juos mokinius, kaip jie norėtų daryti kitaip. Tiesiog ieškom būdų su pačiais mokiniais. Klausiam, kas netiko. Mokiniams pasiūlymus klausom. Ir tada pagal juos pasiūlymus bandom keisti savo mokymo metodus <...>*“.

Interviu metu mokytojai nurodė du, kuriais jie skatina mokinius siekti geresni mokymosi rezultat. Paaiškino, jog dažniausiai mokiniai skatinami pasitelkiant vairius mokymo metodus. Taip pat naudojami žodiniai paskatinimai, sukuriamos ar keičiamos aplinkos, kurios skatina mokinius siekti geresni mokymosi rezultat (žr. 14 lentelė).

14 lentelė

Mokytojai naudojami būdai, skatinantys mokinius siekti geresni mokymosi rezultat (N=15)

Kategorija	Subkategorija	Dažnis	rodantys teiginiai
Mokinių geresni mokymosi rezultat siekim skatinantys būdai	Žodinis paskatinimas	9	„<...> gėriu. Vaikams labai norisi to d mesio, pagyrimo <...>“; „<...> galim ir pajuokaut, ir mes dažnai su humoru šnekam, nes taip lengviau galim palaikyti t kontakt <...>“; „<...> jeigu kas neaišku, aš bandau pati paaiškinti.“; „<...> tokie pavyzdžiai, kad t , t jus išmokius gal sit tai pasidaryti žymiai lengviau, tai jums pad s gyvenime kažkuom <...>“.
	Aktyvi metod taikymas	15	„Stengiuosi kažkokias k rybines užduotis atlikti <...>“; „<...> taikant metod dirbant grup se.“; „Žodžiu, stengiuosi domiau kažkaip ieškoti vairesni t informacijos pateikimo metod . Kuo daugiau per demonstravim , remiantis j patirtimi, k jie yra mat , išgyven .“; „Stengiuosi steb ti savo mokinius pamokoje arba neformaliojo ugdymo veikloje. Keisti vien veikl kita, kai matau, kad atsibosta.“; „<...>yra visokiausi ir edukacini žaidim , per kuriuos vaikas tobul ja.“; „<...>naudojant internetin prieig <...>“.
	Aplinkos suk rimas	8	„Pakei iam aplink . Lauke, muziejuose.“; „<...> galime ir netradiciškai padirb ti, netradicin se aplinkose.“; „<...> vaikams išlieka labai, vat muziejai vair s. Kažk tokio pamatyti, kad kai jie daro tai ir daugiau sisavina t žini .“; „<...> duodu jiems šiek tiek šiuolaikiškesni užduo i , gal jiems labiau suprantam .“.

Gauta informacija leidžia teigti, jog mokytojai yra atsakingi už mokinių mokymosi rezultatus ir pasitelkdami vairius darbo metodus siekia aukštesni mokymo rezultat .

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar vyrauja dar vienas demokratijai būdingas veiklumo ir galimybių veikti principas. Interviu metu mokytojai pasiteiravus, ar j mokiniai yra veiklūs, nebuvo vieningos nuomonės. Mokytojai pastebė, kad yra veikli, iniciatyvi mokini, tačiau jie yra „užsislopinę“, „jie juda iš inercijos gal. Tokios vidinės iniciatyvos tik pas kelet mokinių yra“. Bet tuo pat metu pastebima, jog vaikai po truputį keičiasi ir tampa aktyvesni, veiklesni. Tokiu teiginiu patvirtina keli mokytojai pasakymai: „Veiklumas, iš tikrųjų, pas juos dar tik bunda. Jie nėra per daug aktyvūs, veiklūs, bet noriai imasi. Pirmas noras būna didelis, o paskui jau vairiai. Ir atslėgsta ir sustiprėja.“

Tyrimo metu nustatyta, jog dažniausiai mokytojai teigiamai reaguoja mokinių iniciuojamas veiklas (žr. 15 lentelė).

Mokytojo požiūris mokinių iniciatyvumui veikti (N=15)

Kategorija	Subkategorija	Dažnis	rodantys teiginiai
Mokytojo reakcija mokinių iniciatyvas	Teigiama	6	„Visada priimamos iniciatyvos, išpl tojamos.“; „<...> vis laik sveikintina yra tokia iniciatyva t moksleivi <...>“; „<...> aptariam šit vis dalyk ir jeigu visai neblogai atrodo tas pasi lymas, kod l gi ne, galim ir pabandyti.“.
	Svarstyta	1	„Aš gal tik nelabai gerai reaguuju tokius pasi lymus, kaip nakvynes.“

Mokytojai kartais net susitapatina su vaikais, siekiant juos geriau suprasti ir pritarti j iniciatyvai veikti. Tai patvirtinantis teiginys: „aš visada stengiuosi pabandyti sivaizduoti, kaip aš būčiau vaikas, ir kaip aš si lyčiau, ir kaip aš norčiau, kad mokytojas ten važiuot, kur aš si lauju kail, kiek man dabar jau manoma eiti. Tai aš gerai reaguuju j pasi lymus“. Atsakymai atskleid, kad mokytojai džiaugiasi, jei patys mokiniai pasi lo tam tikr veikl. Mokytojai skatina pa i mokini savarankiškum, tai rodanti mintis: „Leidžiu visk jiems daryti savarankiškai patiems. Kiek galima daugiau savarankiškai, kad b t. Tas demokratiškumas. Ir pa iam džiugu, kai mokiny pats imasi iniciatyvos, pats darbo. Kai tau nereikia jo stumdyti, nurodyti. Tik tada tampa patar ja, nukreip ja tuo klausimu“. Taip pat mokytojai mano, kad mokykloje yra sukurtos s lygos mokiniams atsiskleisti: „pas mus erdv vaikams pasireikšti, manau, kad šimtaprocentin “. Ta iau buvo ir atsakiusi, jog yra apm stomi mokini pasi lymai vertinant vaik saugum ir tik tuomet priimami teigiami arba neigiami sprendimai d l mokini inicijuotos veiklos.

Interviu metu mokytojai nurod b dus, kuriais jie skatina mokinius b ti veiklesniais. Pasteb ta, kad dažniausiai naudojamas žodinis ir vertinimo skatinimas. Taip pat buvo nurodyta, jog skatinan iai veikia mokini apdovanojimas. Kaip veiksming mokini skatinimo b d nurod, savo dalyvavimo veiklose pavyzd. Tyrimo metu gauti rezultatai pateikti 16 lentel je.

B dai, kuriais skatinamas mokinių veiklumas (N=15)

Kategorija	Subkategorija	Dažnis	rodantys teiginiai
Mokinių veiklum skatinantys b dai	Žodinis paskatinimas	15	„Nu k, pagyrimai, kad tu gali.“; „<...> kai jau iu, kad vaikas turi vat b tent kažkok tai sugeb jim, tai mes su juo aptariam vis t ir tiesiog skatinu.“; „Tiesiog pasikalbu ir paklausiu, ar jie nor t. Aišku, jeigu jie atmeta, nenori kategoriškai, tai nebruku tada.“; „Tiesiog pagiriama, pagyros žodžiu, kad „šaunuolis“, „gerai“.“.
	vertinimas	10	„<...> pažymiais tas veiklumas kartais paskatinamas.“; „<...> vaiko paskata yra vertinimas. Ir neb tinai tai yra balais ar pažymiais.“; „Yra taikoma skatinimo sistema.“
	Apdovanojimai	2	„<...> mokiniui yra maloniau kažk gauti. Dovan l s“; „Pad komis, dar pavyzdžiui, skatinu“.
	Mokytojo pavyzdys	1	„Vis pirmiausia, tai aš pati dalyvauju jose, aišku, tuo pa iu ir vaikus traukiu t veikl“

Galima teigti, kad mokytojai yra pasirengę priimti mokinių iniciatyvas. Taikydami vairius būdus skatina dar tik pradėdant skleistis mokinių iniciatyvum, veiklum.

Tyrimo metu nustatyta, kad mokytojai ir mokiniai laikosi bendrai susikurtą taisykli, susitarimų. Pastebima, kad dažniausiai taisyklės kuriamos bendro mokyklos susirinkimo metu, dalyvaujant mokiniams ir mokytojams, taip pat klasėse. Jei nesilaikoma taisyklių yra nurodomos neigiamos pasekmės mokinių ugdymui ir kyla problemos bendram tikslui pasiekti. Tyrimo metu gauti rezultatai pateikiami 17 lentelėje.

17 lentelė

Mokytojų ir mokinių pastangų bendrumo raiška (N=15)

Kategorija	Subkategorija	Dažnis	rodantys teiginiai
Pastangų bendrumas	Bendros mokytojų ir mokinių taisyklės	15	„<...> klasėje mes esame tokias taisykles susikūrę, kad jeigu kas kalba – klausomės.“; „Pagrindinė taisyklė ir esminė ta, kad yra sąžiningumas.“; „<...> pavyzdžiui, nesinaudoti pamokoje telefonu <...>“; „Bendra taisyklė tokia, kad jeigu jau nutarė visi kartu atlikti kažkokį darbą ir apsisprendė, ten sakykim punktais, vat tai darysim, tai darysim, tai jau stengiamės iš to dalyko, ką jau manoma, t. karkas, vadinam laikytis.“; „Mes bendros taisyklės yra dėl lankomumo. vaikas turi parašyti man sms žinutę, jei neatėina mokyklą ir tai daro visi.“; „Taisyklė yra tokia viena, paprasta – jeigu tu davei žodį, jeigu tu pasirošei daryti darbą, tai tu jį pradėjai, tai tu jį ir pabaik.“; „<...> mes pagrįdė pasikliaujame mokyklos taisyklėmis, kad ta drausmą pamokose turėtume.“.
	Pasekmės nesilaikant taisykli	5	„<...> mokykloje, jeigu mes nesilaikysime taisykli vienas su kitu, tai tada chaosas ir demokratijos nėra.“; „Mokiniai žino, kad jei nesilaikoma taisyklių, tai bet kuriuo atveju atsiliesis, aišku, rezultatui.“; „<...> nesiklausoma dėl stomojo dalyko, nesuprantamas pamokos tikslas ir uždaviniai.“; „Tada jau anarchija prasideda.“.

Galima daryti prielaidą, jog tarp mokytojų ir mokinių reiškiasi dar vienas demokratijos principas – pastangų bendrumo principas.

Tyrimu siekta išsiaiškinti, ar mokytojai jau išpažį mokiniais. Visi mokytojai vienareikšmiškai patvirtino, jog gerbia mokinius. Pastebima, kad mokytojai gerbdami mokinius to paties tikisi ir iš mokinių: „<...> aš gerbiu mokinius ir norėčiau, kad ir jie mane gerbtų“. Taip pat nurodė, kad mokytojas pagarbą vertina kaip abipusį reiškinį: „<...> juos gerbiu iki tol, kol jie gerbia mane“. Kaip priežastis, kodėl gerbia mokinius, mokytojai nurodė, jog tai yra lygiaverčiai žmonės, asmenybės: „<...> jie yra lygiaverčiai su mokytojais“, „jis turi teisę būti asmenybe ir kiekvienas yra individualus šioje srityje“, „tai yra asmenybės“, „<...> nes visi žmonės yra verti pagarbos“.

Siekta nustatyti, kokiais būdais mokytojai rodo pagarbą mokiniam. Kategorija *b* dai, kuriais išreiškiama pagarba mokiniui apibūdinama 3 subkategorijomis. Tyrimo duomenys atskleidė, kad mokytojai pagarbą mokiniam dažniausiai išreiškia kalbine išraiška, bendraujant. Taip pat savo elgesiu ar net kūno kalbos išraiškomis parodoma pagarba mokiniui. Tyrimo rezultatai pateikiami 18 lentelėje.

18 lentelė

B dai, kuriais išreiškiama pagarba (N=15)

Kategorija	Subkategorija	Dažnis	rodantys teiginiai
B dai, kuriais išreiškiama pagarba mokiniui	Kalbin išraiška	13	„<...>stengiuosi su jais mandagiai kalbėti, stengiuosi juos suprasti.“; „<...>aš pati stengiuosi vaiko ne žėisti, kad jis ten kažko neišmoktų ar negerai pasielgtų.“ „Pati didžiausia pagarba, aišku vairiai žmonėms supranta pagarbą, bet tai gal būt bendravimas su mokiniais“; „<...>bendrauji kaip lygus su lygiu, tai ir ta pagarba būna abipusė.“
	Kūno kalba	1	„<...>šypsena, žvilgsniu geru - mamišku, mokytojišku<...>“
	Elgesys	8	„Susidraugauji ir pagerbi juos iš tikrųjų <...>“; „<...>surasti tokį ryšį su vaikais ir atkreipti dėmesį į malonias vietas tas tokias.“; „<...>aš tiesiog bandau stengtis su jais būti kaip draugas, kaip lygus su lygiu<...>“; „Savo asmeniniu elgesiu<...>“.

Apibendrinant galima pastebėti, kad mokytojai gerbia mokinius. Tai patvirtina pagarbos principas, kuris būdingas demokratijai.

Tyrimu siekta išsiaiškinti, ar mokytojai yra tolerantiški mokiniui išskirtinumui, individualumui, elgesiui. Interviu metu pastebėta, jog mokytojai stengiasi būti tolerantiškais ir atsižvelgti į vaiko tam tikrą išskirtinumą: „<...>klasėje turi jiems duoti tokį užduotį, kad vaikas gėbtų tuose savo rėmuose, savo intelektu taip išdėstyti ir padaryti. Jeigu bus bent kiek per sunki užduotė, jis pradeda nervuoti. Jis pradeda pykti, nes nesuokia, kad reikia padaryti“. Tai iš rezultatai atskleidė, jog mokytojams ne visuomet pavyksta toleruoti mokinius. Dažniausiai tolerancijos nebuvimas pasireiškia mokiniui elgiantis kitaip, mokytojų manymu, netinkamai. Tyrimo rezultatai pateikiami 19 lentelėje.

Mokytojo (ne)pakantumas mokini skirtingumui (N=15)

Kategorija	Subkategorija	Dažnis	rodantys teiginiai
Mokytojo tolerancija mokini išskirtinumui, individualumui, elgesiui	Tolerancija	11	„Priimu kiekvien atskir vaik ir kaip tik nenoriu išskirti, kad tas vat b t ypatingas, labai geras, o tas labai prastas.“; „<...> aš nei vieno žmogaus nemenkinu, nes visi mes esam, nu kaip. Visi mes talentai esam ir protingi, tik reikia pažinti t žmog ir rasti t.“; „Kiek vaik, tiek ir b d reikia ieškoti, kad vaikas b t patenkintas pamokoje ir nereikšt pretenzij ir panašiai.“; „Jei jam visiškai ne domu tai, k mes veikiam, ta aš jam pasi lau kažkoki alternatyvi veikl.“.
	Netolerancija	10	„<...>t vaik, kurie yra ten kokie hiperaktyv s arba piktybiškai nedrausmingi, vat šit kartais nepasiseka toleruoti.“; „Kaip sakant, vaikas ateina jau iš nam su savo nuotaikomis, su savo pretenzijomis ir k tu nori, t daryk. Jisai nori elgtis, kaip jam patinka. Iš tikt j vis teises jis pažeidžia, bet mes turim ale gyventi pagal jo teises, kaip jis nori.“; „Pasikolijom, pasikolijom“ nu ir gal gale nebekreipi d mesio. Nu ir s d k ten tas kojias užsik l, ir k tu dabar.“; „<...>per keturiasdešimt penkias minutes t vaik pakeisti jei jis yra truput kitoks. Tai yra, sakysiu atvirai, ne manoma.“; „Aišku, sudraudžiu. Bet jeigu matau, kad jis ir toliau šitaip elgiasi, na tada su vaikais pradedame tartis kaip ia dabar? Ar gerai jis elgiasi? Nu žodžiu, tiesiog parodom jam t situacij, kad tau taip lyg ir nevert t elgtis.“.

Galima daryti prielaidą, kad vienas iš demokratijos principų – pakantumas skirtingam n ra pakankamai išpl totas. Mokytojai deda pastangas b ti tolerantiškesni mokini atžvilgiu, ta iau dar n ra pasiekti labai džiuginantys rezultatai.

Apibendrinant gautus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad **ryškiausiai reiškiasi minties ir žodžio laisv s principas**. Mokytojai yra atviri vaik nuomonei. Jie mokiniams suteikia galimyb pasisakyti, skatina b ti dr siais ir išsakyti tai, k galvoja, diskutuoti vairiais klausimais, siekti bendros nuomon s, susitarim . **Pasteb tas atsakomyb s už savo aplink principo raiškos dominavimas**. Nustatyta, jog mokytojai yra atsakingi už mokini mokymosi rezultatus ir pasitelkdami vairius darbo metodus siekia aukštesni mokymo rezultat . Taip pat **atsiskleid pagarbos principas**. Išryšk jo, jog mokytojai gerbia mokinius ir stengiasi rodyti jiems pagarb . Ta iau pasteb ta, kad mokykloje ne visuomet vyrauja abipus pagarba. Mokytojai ir mokiniai kartu kuria ir laikosi taisykli . Tai patvirtina pastang bendrumo principo raišk . Ta iau tyrimo rezultatai atskleid , jog **mažiau reiškiasi galimyb s veikti, veiklumo principas**. Buvo pasteb ta, kad mokytojai yra pasireng priimti mokini iniciatyvas. Tod l taikydami vairius b dus skatina dar tik pradedant skleistis mokini iniciatyvum , veiklum . Labiausiai kontraversiška pasteb ta

pakantumo skirtingam principo raiška. Nustatyta, jog mokytojai nėra pakankamai tolerantiški mokini išskirtinumui, individualumui, elgesiui. Todėl būt galima sakyti, kad **pakantumo skirtingam principo raiška mokytoj ir mokini bendradarbiavime yra labai maža** arba visiškai jos nėra.

IŠVADOS

1. Teorin analiz atskleid , kad demokratija yra ne tik politin sritis, bet ir žmoni gyvenimo b das. Tod l Lietuvos švietimo dokumentuose yra apibr žiamas ugdymas demokratijai. Norint jaunos žmones parengti gyventi demokratin je šalyje, jau mokykloje reikia juos mokyti demokratijos. Tam gali pad ti demokratin princip žinojimas bei pritaikymas mokyklose. Bendradarbiavimas kaip demokratijos dalis yra svarbus mokytoj ir mokini bendravime.

2. Mokiniamis bendradarbiaujant su mokytojais mažiausiai reiškiasi veiklumo ir atsakomyb s už savo aplink demokratijai b dingi principai. Nustatyta, kad mokiniams yra svarbesnis santykis su mokytojais nei fizini aplinka. Daugiausiai reiškiasi šie demokratijos principai:

- Pagarbos. Mokiniai gerbia mokytojus ir jau iasi gerbiami;
- Pastang bendrumo. Bendradarbiaudami mokiniai su mokytojais kuria bendrus susitarimus ir j laikosi;
- Minties ir žodžio laisv s. Vaikai gali išsakyti savo nuomon , j išklausoma;
- Asmeninio aktyvumo. Mokiniai yra aktyv s pamokose, užklasini je veikloje;
- Bendrumo jausmo. Mokiniai jau ia bendrum su mokytojais ir klas s draugais.

3. Mokytojams bendradarbiaujant su mokiniams mažiausiai reiškiasi veiklumo ir galimyb s veikti, pakantumo skirtingam demokratijai b dingi principai. Nustatyta, kad daugiausiai reiškiasi šie demokratijos principai:

- Minties ir žodžio laisv s, nuomoni vairov s. Mokytojai išklauso mokinius, vyksta diskusijos, siekiama konstruktyvi ir argumentuot pasisakym . Pasitelkiami vair s b dai, skatinantys išsakyti savo nuomon .
- Atsakomyb s už savo aplink . Mokytojai yra atsakingi už mokini mokymosi rezultatus ir pasitelkdami vairius darbo metodus siekia aukštesni mokymo rezultat .
- Pagarbos. Mokytojai gerbia mokinius ir vairiais b dais tai parodo.
- Pastang bendrumo. Mokykloje vyrauja bendri mokytoj ir mokini susitarimai.

REKOMENDACIJOS

Mokyklos administracijai:

1. Pedagogams organizuoti tolerancijos stiprinimo seminarus, mokymus.
2. traukti mokinius mokyklos taisykli ir sprendim pri mim , skatinti atsakingai j laikytis.

Mokytojams:

1. Patariama išlaikyti ir stiprinti demokratijos principais gr st bendradarbiavim su mokiniais.
2. Si loma pasitelkti kuo daugiau inovatyvi , mokinius veikti aktyvinan i mokymo metod .

Mokiniams:

1. Siekti b ti dr siems ir teikti savo pasi lymus mokytojams.
2. Patariama pamok ar užklasini užsi mim metu inicijuoti vairias veiklas ir jas gyvendinti.

LITERAT RA

1. Anzenbacher, A. (1992). *Filosofijos vadas*. Vilnius
2. Arends, R., I. (2008). *Mokom s mokyti*. Vilnius: Margi raštai.
3. *Artyn vaiko: Knyga aukl tojoms, studentams, d stytojams ir t vams*. (1997). Vilnius: UAB „Polilogas“
4. Axel, H. (1992). *Democracy and development*. Cambridge University Press. [ži r ta: 2015 m. vasario 12 d.]. Prieiga per EBSCO Publishing.
5. Barkauskait , M. (1997). *Pedagogai ir mokiniai: poži ris švietimo reform .* Vilnius: Solertija.
6. Bytamas, D., Boilas, K. (1997). *Demokratija: klausimai ir atsakymai*. Klaip da: savivaldos problem tyrimo centras.
7. Bitinas, B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius.
8. Bitinas, B. (2004). *Hodegetika: aukl jimo teorija ir technologija*. Vilnius: Kronta.
9. Bitinas, B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
10. Boone, M. (2007) *Democratic authority and Education: reflections on Gutmann’s Democratis Education*. Journal of Philosophy & History and Education. [interaktyvus]. Vol. 57. [ži r ta 2015 m. kovo 3 d.]. Prieiga per EBSCO Publishing.
11. Bruzgelevi ien , R. (2001). *Lietuvos švietimo kaita: švietimo reformos darbai t kstantme i sand roje: tendencijos, l kes iai*. Vilnius: Garnelis.
12. Bruzgelevi ien , R. (2008). *Lietuvos švietimo k rimas 1988 – 1997*. Vilnius: Sapsn sala.
13. Butkien , O., G., Kepalait , A. (1996). *Mokymasis ir asmenyb s brendimas: pedagogin s psichologijos vadas studentams, mokytojams, t vams*. Vilnius: Margi raštai.
14. iušas, R. (2007). *Mokytojo ir mokinio vaidmen kaita edukacin s paradigmos virsmo s lygomis*. *Pedagogika*. 87, 64 – 70.
15. *Dabartin s lietuvi kalbos žodynas*. (2012). Vilnius: Lietuvi kalbos institutas.
16. Dapkien , S. (2002). *Klas s aukl tojas ir t vai – partneriai*. Šiauliai: UAB „Litera“.
17. Dewey, J. (2014). *Demokratija ir ugdymas: vadas ugdymo filosofij .* Klaip da: Baltic Printing House
18. Dobranskien , R. (2004). *Mokyklos bendruomen s vadyba*. Klaip da: Klaip dos universiteto leidykla.
19. Dundar, H. (2013). *How should a Democratic school be?.* *International Journal of Academic Research*. [interaktyvus]. Sep2013, Vil. 5 Issue 5. [ži r ta 2015 m. kovo 3 d.]. Prieiga per EBSCO Publishing.

20. Dundar, S. (2013). Students' Participation to the Decision – Making Process as a Tool for Democratic school. *Educational Sciences: Theory & Practice* [interaktyvus]. Spring, 13(2), 867 -875 [ži r ta 2015 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per EBSCO Publishing.
21. Duoblien , L. (2011). *Ideologizuotos švietimo kaitos teritorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
22. Fullan, M. (1998). *Poky i j gos: skverbimasis ugdymo reformos gelmes*. Vilnius: Tyto alba.
23. Galkien , A. (2011). Šiuolaikinio mokytojo vaizdinys: mokini poži ris. *Pedagogika*. 101, 82 – 90.
24. Gedvilien , G., Zuzevi i t ., V. (2007). *Edukologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
25. Gerzon, M. (1997). Teaching Democracy by doing it!. *Educational readership*. [interaktyvus]. Feb 1997. [ži r ta 2015 m. kovo 5 d.]. Prieiga per EBSCO Publishing.
26. Hansen, K., A., Kaufman, R., K., Saifer, S. (1997). *Ugdymas ir demokratijos kult ra: ikimokyklinis amžius*. Vilnius: Lietus.
27. Held, D. (2002). *Demokratijos modeliai*. Vilnius: Eugrimas.
28. Jacikevi ien , O., Rupšien , L. (1999). *Bendradarbiavimas ir kooperacija ugdant vaikus: mokomoji knyga*. Klaip da: Klaip dos universiteto leidykla.
29. Jack nas, Ž. (2006). *Lietuvos švietimo kaitos linkm s (1988 – 2005)*. Vilnius: Kult ros, filosofijos ir meno institutas.
30. Kardelis, K. (2007). *Mokslini tyrim metodologija ir metodai (edukologija ir kiti socialiniai mokslai)*. Šiauliai: Liucilijus.
31. Koch, H. (1997). *Kas yra demokratija?*. Vilnius: Agora.
32. Kontautien , R. (2001). Mokiniai – mokytojo partneriai pedagoginio bendradarbiavimo sistemoje. *Pedagogika*. 53, 51 – 57.
33. Kontautien , R. (2010). *Bendradarbiavimo sistema ir jos valdymas mokykloje: studij knyga*. Klaip da: Klaip dos universiteto leidykla.
34. *Kuriame mokykl vaikams: švietimo raidos scenarijus*. (2011). [ži r ta 2015 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internet :
<http://www.smm.lt/uploads/documents/Veikla_strategija/scenarijai/Renkuosi%20mokyti_scenarijus.pdf>
35. Kvieskien , G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerov .* Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
36. Kvieskien , G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

37. Lakis, J. (2008). *Konfliktų sprendimas ir valdymas*. Vilnius.
38. Lakis, J., et. al. (1996). *Mokyklos bendruomenė*. Vilnius.
39. Leonavičius, J. (1993). *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia.
40. *Lietuvos Respublikos konstitucija 1992 spalio 25 d.* (2003). Vilnius: Mūsų Saulė.
41. *Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas* Nr. XI-1281. [žiūrėta 2015 m. vasario 4 d.].
Prieiga per internet :
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&ptr2=>>
42. *Lietuvos švietimo koncepcija*. (1992). [žiūrėta 2015 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internet :
<<http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/koncepcija1.htm>>
43. Lukšienė, M. (1985). *Demokratinio ugdymo mintis Lietuvoje*. Vilnius: Mokslas.
44. Lukšienė, M. (2013). *Jungtys*. Vilnius: Alma littera.
45. Mallory, B., J., Reavis, C., A. (2007). Planning for school improvement: closing the gap of culture with democratic principles. *Educational Planning*. [interaktyvus]. 2007 Vol. 16 Issue 2. [žiūrėta 2015 m. kovo 2 d.]. Prieiga per EBSCO Publishing.
46. Mickūnas, A. (2007). *Demokratija šiandien: straipsniai ir esė*. Vilnius: Versus Aureus.
47. Myers, D., G. (2008). *Socialinė psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
48. Morkūnienė, J. (1995). *Humanizmas: filosofinės teorijos matmenys*. Vilnius: Baltic ECO.
49. Ozmon, H. A., Craver, S. M. (1996). *Filosofiniai ugdymo pagrindai*. Vilnius.
50. Print, M., Ørnstrøm, S., Nielsen, H. S. (2002). Education for Democratic Processes in Schools and Classrooms. *European Journal of Education*. Vol. 37, No. 2. [žiūrėta: 2015 m. vasario 12 d.]. Prieiga per EBSCO Publishing.
51. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija: metodinė knyga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
52. Savickytė, V. (1996). *Asmenybė ir mokyklinė bendruomenė*. Šiauliai.
53. Savitos mokyklos: netradicinės, alternatyvios ar tiesiog kitokios?. (2012). *Švietimo problemos analizė*. Rugsėjis, Nr. 15(79) [interaktyvus]. [žiūrėta: 2015 m. kovo 12 d.].
Prieiga per internet :
<http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/2012-09_Nr_15_Savitos%20mokyklos.pdf>
54. Šalkauskis, S. (1992). *Rinktiniai raštai: pedagoginės studijos*. Vilnius: Leidybos centras.
55. *Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: humanizmas, demokratija ir pilietiškumas mokykloje. IV tarptautinė mokslinė konferencija. Vilnius. 1997 m. spalio 8 – 10 d.. Mokslo darbai*. (1997). Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
56. *Tautinė mokykla. Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija*. (1989). [žiūrėta 2015 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internet :

- <http://www.smm.lt/uploads/documents/Veikla_strategija/svietimo_reformos_pradzia/tautine_mokykla.pdf>
57. Teresevičienė, M., Gedvilienė, G. (2000). *Mokymasis bendradarbiaujant*. Vilnius: Garnelis.
 58. Tidikis, R. (2003). *Socialiniai mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
 59. Trakšėlys, K. (2013). Švietimo kaip socialinio instituto transformacija modernioje Lietuvoje. *Pedagogika*. Vilnius. 110/2013, p. 12-19.
 60. Ušėckienė, L. (2008). *Žymesnės XX a. pedagoginės kryptys ir jų ištakos*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
 61. Vaitkevičius, J. (2001). *Istorinė (lyginamoji) dėdaktika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
 62. *Valstybinė švietimo strategija 2003 – 2012 m. (2003)*. [žiūrėta: 2015 kovo 2 d.]. Prieiga per internet :
<<http://www.smm.lt/veikla/svietimo-istorija/20032012-metu-valstybine-svietimo-strategija-ir-rezultatai>>
 63. Winchester, I. (2013). Editorial: Two meanings of Collaboration in Education. *Interchange* [interaktyvus]. Dec2013, Vol. 44 Issue 3/4. [žiūrėta 2015 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per EBSCO Publishing.
 64. Zaleskienė, I. (2004). *Pilietinio ugdymo socialinė dimensija*. Vilnius: Regioninis pilietinės edukacijos centras.

PRIEDAI